

Абдураззоқ ЮНУС,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
раисининг ноиби

ТИНЧЛИК ВА ТОАТ ЙЎЛИ

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм!

Мана, ўн уч асрдирки, Ислом дини Марказий Осиё халқлари ҳаётида муҳим ўрин эгаллаб келмоқда. "Илм олиш ҳар бир мусулмон учун фарздир", деган ҳадиси шарифга амал қилиб, Туркистон ерида етишиб чиққан Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Абу Али ибн Сино, Абу Райҳон Беруний, Мирзо Улуғбек, Алишер Навоий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Бурҳониддин ал-Марғиноний ва Абу Мансур ал-Мотуридий каби олим ва мутафаккирлар яратган илмий мерос жаҳон маданияти ва маънавияти ҳазинасининг бебаҳо гавҳарлари ҳисобланади.

Марказий Осиё, шу жумладан Ватанимиз мусулмонлари эътиқодда ҳамда фикхий масалаларда ҳанафий мазҳабига амал қилиб келадилар. Ҳанафий Ислом динидаги тўрт мазҳаб ичида энг мўътадили бўлиб, ҳозирги кунда беш юз милёндан зиёд мусулмонлар шу мазҳабга эргашадилар.

Ислом дини омилининг халқимиз маънавияти ва руҳиятидаги муҳим ўрнини тўғри англаган Президентимиз Ислом Каримов жаноблари ва Ўзбекистон ҳукумати даҳрийликка асосланган коммунистик тузумда Ислом динига етказилган ситамкорлик ва зулм сиёсати асоратларини бартараф қилишга, диннинг маънавий ҳаётда тутган ўрнига ҳолисона баҳо беришга ва уни қайта тиклашга киришдилар. Натижада ҳукуматимизнинг дин ва диндорларга бўлган муносабати тубдан ўзгарди. Бирин-кетин масжид ва мадрасалар очилди, бир қанча тарихий обидалар

мусулмонлар ихтиёрига қайтариб берилди. Масалан, XII аср ёдгорлиги - Бухоро шаҳридаги "Масжиди Калон" мажмуи ҳукуматимиз томонидан таъмирланиб, Ўзбекистон мусулмонлари идораси ихтиёрига топширилди. Илмий ва ижодий фаолиятлари билан ўтмишда Ислом дини ривожига бебаҳо ҳисса қўшган кўплаб уламоларимизнинг номлари кадрланмоқда, асарларига муносиб равишда ёндашилмоқда. 1998 йили Самарқанд вилоятида улуғ муҳаддис олим Имом ал-Бухорий ҳазратларининг ёдгорлик мажмуи тез фурсатлар ичида барпо этилди ва аллома таваллудининг 1225 йиллиги муносабати билан халқаро илмий-амалий анжуман ўтказилди. Фарғонада Аҳмад ал-Фарғоний таваллудининг 1200 йиллиги ҳам халқаро миқёсда кенг нишонланди. Шунингдек, жорий йилнинг ўктябр ойида буюк ватандошларимиз Бурҳониддин ал-Марғиноний таваллудига 910 йил ва Абу Мансур ал-Мотуридий ҳазратларининг таваллудига 1130 йил тўлиши муносабати билан илмий анжуманлар ва тантаналар ўтказиш режалаштирилган.

Мамлакат раҳбарияти мусулмонларнинг диний маросимларини эмин-эркин ўтказишлари учун барча шарт-шароитларни яратиб беришмоқда. Жумладан, муборак ҳаж ибодатини беками-қўст адо этишимиз учун анча қулайликлар ва имтиёзлар берилди. Икки муқаддас ҳайитимиз умумхалқ байрами, дам олиш кунлари деб белгиланди.

(Давоми 4-бетда) ►►►

«HIDOYAT»

Ўзбекистон муслмонларининг
ойлик диний-ижтимоий,
илмий-адабий нашри

Бош муҳаррир
Нуруллоҳ МУҲАММАД
РАУФХОН

Таҳрир ҳайъати
Абдурашид қори
БАҲРОМ

Фозил қори СОБИР
Абдулазиз МАНСУР
Абдураззоқ ЮНУС
Анвар ТУРСУН

Муҳаммад Шариф ЖУМАН
Эркин МАЛИК
Бахтиёр КАРИМ
Сирожиддин АҲМАД
Абдуқаюм ҲИКМАТ
Нуриимон АБУЛҲАСАН
Абдулмажид МУСАБЕК
Ғафур УМУРЗОҚ
Исомиддин ОЛИМ ШАЙХ

Муқова
“Хусусий тадбиркор Абдулбоқи
ИМОМХОН ўғли” компютер
марказида тайёрланди.

Бадий муҳаррир
Хайруллоҳ ҚУДРАТУЛЛОҲ

Ношир
Тўлқин НУРМУҲАММАД

Тартибловчи
Ёқуб УМАР

Компютерчи
Мунира МАСЪУДАЛИ қизи

Мусахҳиҳа
Райҳона ХОЛБЕК қизи

Манзилимиз: 700069, Тош-
кент шаҳри, Зарқайнар 18-берк-
кўча, 47а-уй. Телефон: 40-17-97.
Ўзбекистон Республикаси Давлат
матбуот қўмитасида рўйхатга олин-
ган. Гувоҳнома рақами 00079.
Босмахонага 2000 й. 3 июлда топши-
риди. Босишга 2000 й. 23 июнда
рухсат берилди. Қоғоз бичими 84x108
1/16. Адади 5000 нусха. 29-сон
бўюртма.

«Ofset-Print» масъулияти чекланган
жамият босмахонасида чоп этилди.
Тошкент, Қирққиз, 10.
Баҳоси келишилган нарҳда.
Макет асл нусхаси Pentium-III ком-
пютерида тайёрланди.

Таҳририятга келган қўлёзмалар
қайтарилмайди. Мақолалар тақриз
қилинмайди.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Журналимиз саҳифаларида оят ва ҳадислар
берилаётгани учун уни ножиоз жойларга
ташламаслигингизни сўраймиз

НАБИЙ СУЙГАН МЕВАЛАР

Зайнаб

(D.а.)

Мубашшир АҲМАД

ВА
ЎЗГАРУВЧАНЛИК
СОБИТЛИК
МУВОЗАНАСИ

Муқованинг 1-бетида: “Кўкалдош” мадрасаси ва “Хўжа
Аҳрор валий” жомеъ масжидининг қуббалари.
Кошиф ОМОН суратга олган.

Олисларга савъат

12

МОВИЙ ОРОЛЛАР МАМЛАКАТИ

16

Аёллар сажифиси

Никоҳ мавзуидаги хос фикхий масалалар

Етти ёшли
фан доктори

22

26

КИМ ҲАҚ:

БАРТОЛДМИ ёки

КУСТОМИ?

Тузатиш: "Муборақ сийрат" мақоласининг (2000 йил 3-сон) "Хулқлари" бобидаги "Нур сурасининг 4-ояти..." жумласи "Нур сурасининг 4-ояти..." деб ўқилсин.

Таҳририят

Советлар даврида Ўзбекистонда бор-йўғи саксонтагина масжид бор эди. Аллоҳга шукрлар бўлсинким, ҳозир масжидларимизнинг сони бир минг етти юзтадан ошиб кетди. Ҳар бир вилоятда мадрасалар очилди. Илгарилари юртимиздан ҳар йилги муборак ҳажга икки-уч киши борган бўлса, ҳозир йилига тўрт мингдан ортиқ ватандошларимиз шу улуғ ибодатни амалга ошириш бахтига муяссар бўлмоқдалар. Айниқса, Президентимизнинг махсус фармонларига кўра, ўтган йили Тошкент Ислом университетининг ташкил этилиши диёримизда улкан воқеа бўлди.

Жамиятимизда янгича тафаккурни шакллантиришда умуминсоний қадриятлар силсиласини ташкил этувчи халқалардан бири бўлмиш исломий қадриятларнинг илмий-маърифий ва ахлоқий имкониятларидан самарали фойдаланиш лозим. Ислом дини инсонларни икки дунё саодатига йўллайдиган буюк неъмат, буюк илоҳий таълимотдир. Бу ҳақда Аллоҳ таоло Моида сурасининг 3-оятда шундай дейди:

"Бугун сизларга динингизни комил қилдим, неъматимни беуқсон, тўқис қилиб бердим ва сизлар учун Исломни дин қилиб танладим".

Инсонпарварлик руҳи устуворлиги ва адолат гоёлари мужассамлиги билан Ислом динининг таъсир доираси бутун жаҳонда тобора кенгаймоқда. Мустақил Ўзбекистон республикаси дунёвий давлат бўлиб, унда барча динларнинг тенг ҳуқуқлилиги қонун билан кафолатланган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида "Барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдир", деган қоида белгилаб қўйилган.

Олдимизда турган долзарб вазифа ана шу эркинликлардан тўғри ва оқилона фойдаланиш, бутун саъй-ҳаракатларимизни, барча имкониятларимизни, жамият равақига қаратишдан иборатдир.

Таассуфки, дин аҳлига берилган кенг эркинликлардан ғаразли мақсадда фойдала-

(Давоми. Бошланиши 1-бетда)

нишга уринувчилар ҳам пайдо бўлди. Масалан, хориждан юртимизга турли бузғунчи оқимлар кириб қолдики, уларнинг асл мақсадларини халқимизга кўрсатиб бериш, адашганларни маърифат ила тўғри йўлга солиш бурчимиздир.

Президентимизнинг "Аллоҳ қалбимизда, юрагимизда" номли рисолаларида шундай илҳомбахш сўзлар бор:

"Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айри ҳолда асло тасаввур қила олмаймиз. Диний қадриятлар, исломий тушунчалар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотамиз... Дин бизнинг қон-қонимизга, онгу шууримизга шу қадар теран сингиб кетганки, уни ҳеч қандай куч, ҳеч қандай ташвиқот билан чиқариб бўлмайди".

Ислом дини одамларни ўзаро меҳр-оқибатга, ҳамкорликка чақириб, нифоқ ва низоларнинг ҳар қандай кўринишини енгиб ўтишга даъват этади. Бинобарин, Қуръони Каримда шундай дейилган: "Ва барчангиз Аллоҳнинг арқонига (Қуръонга) боғланингиз ва бўлинмангиз! Ҳамда Аллоҳнинг сизларга берган неъматини эсланг: бир-бирингизга душман бўлган пайтларингизда дилларингизни ошно қилиб қўйди ва сизлар Унинг неъматини сабаб биродарларга айландингиз. Ва дўзах чоҳининг ёқасида турган эдингиз, сизларни ундан халос қилди. Ҳақ йўлини топишингиз учун Аллоҳ сизларга ўз оятларини мана шундай баён қилади (Ол-и Имрон, 103).

Мусулмонлар ҳар кунги беш вақт намоз чоғида, жума намозларида Аллоҳдан мадад, ер юзига тинчлик, фаровонлик тилаб дуо қиладилар. Яратган Парвардигор инсон зиммасига эзгулик ила яшаш ва яратиш вазифасини юклаган. Қуръони Каримда Аллоҳ таоло:

"Эй имон келтирган бандалар! Барчангиз тамомила Ислом (тинчлик ва тоат) йўлига қирингизлар, шайтоннинг йўлига юрмангизлар, чунки у сизларнинг ошқора душманингиздур" (Бақара, 208), деб марҳамат қилади. Диёримиз мусулмонлари ҳам ушбу кўрсатмага амал қилган ҳолда тинчлик ва тараққиёт ишига муносиб ҳиссаларини қўшмоқдалар.

Зарифа МАҲКАМ қизи,
 “Ҳақиқача Кубро” Ислоҳ аёл-қизлар ўрта махсус
 билим юрти мударрисаси

Ҳар бир мусулмон киши пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг сийратлари ҳақида янада кўпроқ билишни, суннатларига мукамалроқ амал қилишни хоҳлайди. Аслида, бу йўл умматга у зотнинг саҳобаларидан меросдир.

Асҳоби киромлар ҳар борада Набийга (с.а.в.) эргашишган. Расулуллоҳ қандай кийим кийган бўлсалар, улар ҳам шундай кийинишга, қандай ўтириб-турган бўлсалар, шундай ўтириб-туришга, яхши кўрганларини яхши кўришга, сақланганларидан сақланишга ҳаракат қилишган. Умар ибн Хаттобнинг (р.а.): «Эй қора тош, сен бир тошсан, Набий (с.а.в.) сени ўпмаганларида мен ҳам ўпмас эдим», деганлари маълум ва машҳурдир. Анас ибн Молик эса, ўзлари қовоқни хушламаганлари ҳолда: «Эй қовоқ, сени Расулуллоҳ (с.а.в.) еганлари учунгина ейман», дейдилар. Ибн Умар (р.а.) ҳатто сафарда эканларида бир кишининг: «Мана шу ерда Набий (с.а.в.) таҳорат ушатганлар, мана бу ерда намоз ўқиганлар», деганини эшитиб, айнан ўша ерда таҳорат ушатадилар ва айнан ўша ерда намоз ўқийдилар. Бу хабарлар у зотларнинг Набийга (с.а.в.) қанчалик эргашишганини, нечоғлик муҳаббатли бўлишганини кўрсатади. Зеро, нафс истамагани ҳолда у зот учун яхши кўриш, суннатларини тутиш айна мўминликдир.

Набийнинг (с.а.в.): «Мен сизларга ҳамма нарсадан, ҳатто нафсларингиздан ҳам сеvimли бўлмагунимча, мўмин бўлолмайсизлар», деганлари ҳар доим қулоқларда жаранглаб турмоғи шарт бўлган бир шиордир.

Расулуллоҳни (с.а.в.) нафсларимиздан ортиқроқ севишга, суннатларини маҳкам тутишга, яхши кўрганларини яхши кўришга шижоатланмоқ учун у зотнинг сийратларини кўпроқ билишга бўлган хоҳишни юзага чиқармоқ лозим. Қуйида Расулуллоҳ (с.а.в.) хуш кўрган мевалар ҳақида ёзаётганимиз ҳам шу йўлдаги бир уринишдир.

Ривоятларда келишича, Набий (с.а.в.) тарвуз ва узумни яхши кўрганлар. Абу Довуд, Термизий, Ибн Можжалар ривоят қилган ҳадисда айтилишича, у зот (с.а.в.) тарвузни хурмо билан

ер эдилар ва: «Бунинг иссиқлиги мана бунисининг совуқлигини даф қилади, мана бунинг совуқлиги унисининг иссиқлигини даф қилади», дер эдилар. Шунингдек, кўпгина сийрат китобларида у зот (с.а.в.) қовоқни жуда ҳам ёқтирганлари зикр этилган. Имом Муслим Анас ибн Моликдан ривоят қилади: «Расулуллоҳни (с.а.в.) бир киши меҳмонга чақирди. У киши билан бордим, уй эгаси бир идишда қовоқ олиб келди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) қовоқни еб кўриб, ёқтириб қолдилар. Кейин мен олдимдаги қовоқни емай, у кишининг олдиларига суриб қўйдим».

Имоми Бухорий Абдуллоҳ ибн Жаъфардан ривоят қилган ҳадисда эса, Набий (с.а.в.) бодринг билан хурмони кўшиб еганлари айtilган.

Шуларнинг қаторида Расулуллоҳ (с.а.в.) зайтун ва седана ҳам хуш кўрганлар. Маълумки, зайтуннинг баракотли ўсимлик экани ва мевасида ҳам баракот борлиги ҳақида Қуръонда зикр келган. Ҳадисларда эса, зайтун ёғини ейиш ва суртиш тавсия қилинган. Шунингдек, бунинг ҳикмати ҳам айtilган-ким, бошига зайтун ёғини суртган аёлга шайтон яқинлашмас экан.

Седана ҳақида Набий: «Сизлар қора донни истеъмол қилиб юринглар, чунки у ўлимдан бошқа ҳамма дардга даводир», деганлар.

Умми Рафеъ ривоят қилишича, Расулуллоҳга (с.а.в.) ким

боши оғриётганидан шикоят этса, сочини хина билан бўяшни тавсия қилар эдилар. Бошқа ҳадисда эса, бирор ери шикастланса ёки зирапча кирса, Расулуллоҳ (с.а.в.) ўша ерга дарҳол хина боғлаганлари айtilади. Шунингдек, Расулуллоҳ (с.а.в.) сочларини хинага бўяб юрар эдилар. Ва айтардиларки: «Оқ сочларни ўзгартиришнинг яхши йўли хина билан бўяш ва яширишлиқдир».

Расулуллоҳ (с.а.в.) гуллар орасида райҳоннинг ҳидини суйганлар, айтганларки: «Кимга райҳон тутқазилса, уни қайтармасин». Бошқа ривоятда эса: «Бирортангизга райҳон берилса, уни қайтармасин. Чунки у жаннат ўсимлиги», деганлар.

Албатта, бизга ҳам Расулуллоҳ (с.а.в.) суйган мева ва ўсимликларни суймоқ, у зотнинг тавсияларига амал қилмоқ лозим. Бунингсиз у зотга муҳаббатимиз комил бўлолмайди.

НАБИЙ СУЙГАН МЕВАЛАР

Бир неча кундан кейин Расулуллоҳ (с.а.в.) юборган бир киши келиб, Зайнабнинг сингиллари Фотима ва Умми Гулсумни Мадинага олиб кетди. Зайнаб эса, хожаси Абул Оснинг уйида қолиб, Аллоҳнинг қазоси ва амрига мунтазир бўлиб кута бошлади.

Бир гал қурайшликлар махсус қўшин тузиб, Маккадан йўлга чиққан тижорий карвонларини кўриқлаш учун Мадина томон отланди. Абул Ос ҳам сафга қўшилди. Йўлда мусулмонларга дуч келинди. Жангда мусулмонларнинг қўли балан д келиб, мушриклар енгилди. Абул Ос ҳам асирга тушди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) асирларни фидя эвазига озод қилишга буюрдилар. Бу хабар Маккага етиб келгач, Зайнаб (р.а.) ҳам бисотидаги бирдан-бир бойлиги бўлган тақинчоғини сандиқдан чиқарди. Бу тақинчоқни тўйи куни онаси Ҳазрати Ҳадича (р.а.) совға қилган эди. Зайнаб (р.а.) тақинчоқни қайинисини Амрга бериб, уни Мадинага асир эрини озод қилишга жўнатди.

Расулуллоҳ (с.а.в.) тақинчоққа кўзлари тушиши билан севимли завжалари Ҳадичани (р.а.) эсладилар, қизларига раҳмлари келди. Узоқ жим қолдилар, кейин саҳобаларига юзланиб, марҳамат қилдилар:

— Агар мақбул кўрсаларингиз, Зайнабнинг асирини озод қилинглари ва молини қайтариб беринглари.

Саҳобаи киром шу амрни кутиб турганлари учун бир овоздан:

— Албатта, мақбул кўрамиз, эй Аллоҳнинг расули, — дея ризолик билдиришди.

Лекин Расулуллоҳ (с.а.в.) Абул Осага Зайнабни қўйиб юборишини шарт қўйдилар. Зеро, Исломи дини мўмин аёлнинг имонсиз эркак билан яшашини манъ этган, бинобарин, уларнинг никоҳда бўлишлари ножоиз эди. Абул Ос Маккага қайтди. Аёли уни севинч билан кутиб олди. Аммо Абул Оснинг кайфияти ёмонлиги шундоқ юзидан билиниб турарди. Зайнабга қараб:

— Сиз билан видолашиш учун келдим, эй Зайнаб, — деди ва Расулуллоҳга уни қўйиб юборишни ваъда қилганини айтиб, вазиятни тушунтирди.

Зайнаб хожаси билан хайрлашиб, ғамгин бир ҳолатда уйдан чиқди. Кўчага чиқаётганида эри унга:

— Нима бўлса ҳам, токи ҳаёт эканман, сизга вафодор умр йўлдоши сифатидаги севгим асло камаймайди. Ҳаётимизнинг энг бахтли онлари ўтган бу уй ҳар доим сизнинг ёдингиз билан тўла бўлади... — деди.

Зайнаб (р.а.) кўз ёшларини артиб, йўлида давом этди. Лекин Қурайш аҳли унинг ҳижратига тўсқинлик қилиб, Маккадан чиқиб кетишига йўл бермади. Қурайшликларнинг бу вазоҳатидан қаттиқ кўрққан ҳомиладор Зайнаб (р.а.) боласини тушириб қўйди. Соғлиғини тиклаб олгунига қадар яна эрининг ҳимоясида қолди.

Ниҳоят, Қурайш аҳли ғафлатда қолган бир кунни Абул Ос укаси Кинонага қўшиб хотинини Мадинага жўнатишга муваффақ бўлди. Кейинчалик

Қурайш карвони билан Шом сафарига чиққан Абул Ос Расулуллоҳ (с.а.в.) томонидан юборилган Зайд ибн Ҳориса бошчилигидаги бир юз етмиш отлиқ мусулмонларнинг қўлига яна асир тушди.

Абул Ос Зайнабдан ҳимоя қилишини сўради. Расулуллоҳ (с.а.в.) бомдод намозидан қайтаётганларида Зайнаб (р.а.) у зотнинг ҳузурларига келиб, хожаси учун шафоат сўради ва деди:

— Эй отажон, мен Абул Ос ибн Робийга омонлик бердим, унга тегмасинлар.

Расулуллоҳ (с.а.в.) яна масжидга қайтиб:

— Эй инсонлар, мен эшитган нарсани сизлар ҳам эшитдингизми? — дедилар. "Ҳа, эшитдик", деган жавоб олгач, марҳамат қилдилар: — Нафсим кўлида бўлган Аллоҳга қасамки, сиз эшитган нарсани эшитмай туриб бу нарсадан асло хабарим йўқ эди. Мўминлар бошқаларга кафил бўладилар ва омонлик берадилар. Зайнаб омонлик берган кишига биз ҳам омонлик бердик.

Расулуллоҳ (с.а.в.) уйларига қайтганларида Зайнаб (р.а.) яна ҳузурларига чиқиб, Абул Осадан олиб қўйилган молларни қайтариб беришларини сўради. Оталари (с.а.в.) унинг истагини бажо келтирдилар. Аммо эрига яқинлашмаслигини қаттиқ тайинладилар. Чунки эри токи мушрик экан, Зайнаб (р.а.) унга ҳалол бўлмас эди.

Абул Ос Маккага қайтиб ҳақдорларнинг ҳақларини қайтаргач, Қурайш аҳлига мусулмон бўлганини очиқ эълон қилди. Кейин бир мусулмон ва муҳожир сифатида Мадинага йўл олди.

Мадинага келганида Расулуллоҳ (с.а.в.) уни очиқ чехра билан кутиб олиб, Зайнабни қайтиб бердилар. Парчаланган оила шу тариқа қайтадан барпо қилинди, хонадонлари яна ҳузур-ҳаловатга тўлди.

Эр-хотин Мадинада яна бир йил бирга ҳаёт кечирдилар. Зайнаб (р.а.) ҳижрат қилиш пайтида йўлда оғир бир касалликка чалинган эди. Бу дард уларни умрбод айирди. Ҳижратнинг саккизинчи йили Аллоҳу Зулжалол Зайнабни ўз раҳматига олди.

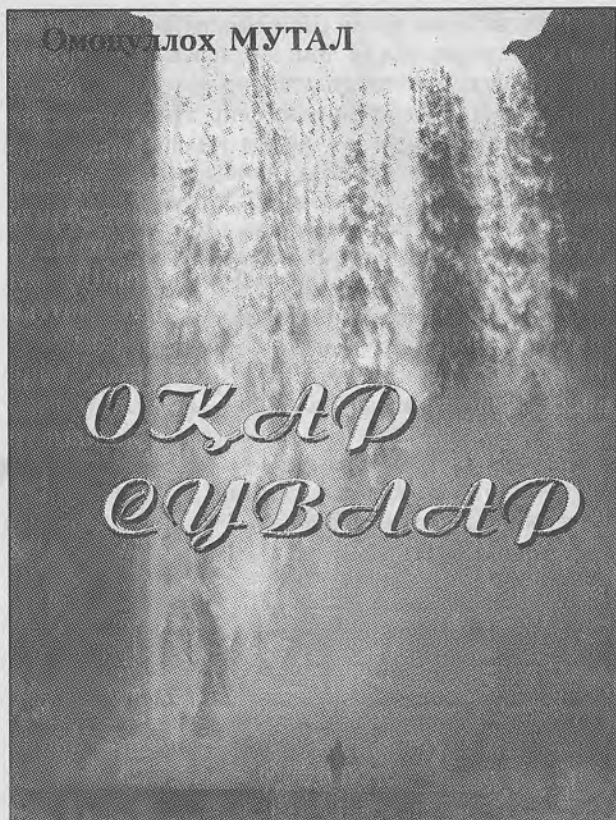
Абул Оснинг кўзига дунё қоронғи бўлган эди. Шунчалик йиғладики, унинг нолалари атрофдагиларни ҳам йиғлатди. Расулуллоҳ (с.а.в.) кўзларида ёш ва қалблари ғамгин ҳолатда қизларининг уйига келиб, шундай марҳамат қилдилар:

— Уни уч марта гусл қилдилинг. Кейин кофур сурилинг...

Шундан сўнг жанозасини ўқиб, абадий истироҳаттоҳига қўйдилар.

Аллоҳ (ж.ж.) Расулуллоҳнинг (с.а.в.) муборак қизлари Зайнабдан рози бўлсин. Бошига тушган мусибатларга кўрсатган сабр, матонат ва ғайратлари учун уни жаннати наъимларига дохил этсин. Омин.

Муҳаммад ЗАРИФ
таржимаси

Омодуллох МУТАЛ

ОҚАР СУВЛАР

Йўлим ҳар куни Тошкентнинг кумуш камари бўлмиш Анҳор ёқалаб ўтади. Қиш кунлари сув қуриганида анҳор ўзанида чиқиндиларнинг уйилиб ётганини кўриб, ич-ичимдан оғриқли чинқириқ жўшиб келади. Ёши улурлар яхши билишадик, олтмишинчи йилларнинг ўрталаригача бутун шаҳар шу анҳордан сув ичар эди. Сувга ахлат ташлаш у ёқда турсин, тупуриш ҳам гуноҳ ҳисобланарди.

Болалигимнинг ширин, ўчмас хотираларидан. Саломат бувим ҳар гал нон ёпганларида биз чурвақаларга атаб жажжи-жажжи, бир-биридан чиройли кулчалар ҳам қўшиб ёпардилар. Ҳар ким ўзига тегишлисини этагига солиб, ушласа, қўли қуйиб, у қўлидан бу қўлига отиб, ҳовлимиздан ўтган ариқчага оқиқоқ қилиб ер эдик. Бувижоним кулоқларига райҳон таққанча, бизни меҳр билан кузатиб ўтирардилар. Мана шу меҳрибон бувим бир куни ёши энди етти-саккизларни қоралаб қолган Дилбар опам ҳовлини супураётганида қаттиқ койиб бердилар:

– Болам, ҳеч қачон ариққа қараб супурма, ариқ лабидан тескари томонга супуришни одат қил. Чунки сувга ҳас-чўп тушса, яхши бўлмайди, қўшнилари нима дейди?!

Ариқ ҳовлимиздан қўшниларикига ўтиб кетарди, обчинга беш-олтита калтак тикиб, хасларни тутишга тўсиқ қилиб қўйилган эди. Катталар кунига икки марта – эрталаб ва кечқурун унда тутилиб қолган хас-хашакларни олиб ташлашарди. Шу сувдан бошқалар ҳам ичади, деб уни авайлашга ҳаракат қилишарди, ўз ўрнида бизникига ҳам юқори қўшникидан фақат зилол сув оқиб чиқар эди.

...Эллигинчи йилларнинг охирларида маҳалламизга «водопровод» ўтказиладиган бўлди. Ҳамма хурсанд, чунки ҳаётимизга маданият кириб келаётган эди. Қўшнилари кувур ётқизишга пул йиғилди. Бу хайрли ишга бош-қош бўлган фаоллар ёшлари анча улур Йўлдош амакиникига киришди. Амаки уларни яхши қабул қилди, лекин бу ишга бош қўшмасликларини билдириб, сувни ариқдан ичавераман, дедилар. Жойи жаннатда бўлгур амакига ҳар қанақасига тушунтиришмасин, фойдаси бўлмади, у киши гапларида қаттиқ туриб олдилар. Ўшанда ҳамма Йўлдош амакини қоқоқликда айблаб, тараққиётнинг тўсиғи деб тушунган эди.

Йўлдош амаки, Саломат бувилар ўтиб кетишди... Бундоқ ўйлаб кўрсам, ким қоқоқ экану ким маданиятсиз экан!

Йўлдош амакиларнинг энг катта «хатоси» – улар мириқиб ичиб юрган сувлардан яқин орада нафақат ичиш, ҳатто чўмилиш ҳам хавфли бўлиб қолишини олдиндан кўра билмаганлари эди.

Чунки ўша пайтларда пасту баландликда жойлашган бўлишига қарамай, ариқ ўтмаган бирорта ҳовли бўлмаган (бунинг учун қанчалар муҳандислик заковати керак) ва бу ариқлар жуда озода сақланган. Ёзги жазирама-ларни кесиб, аҳолига ҳузур-ҳаловат бахш этган.

Қон томирларига ўхшаб шаҳарга ёйилиб кетган ўша ариқларни мана шу анҳор суғорган.

Чор Русияси босқинчилари Тошкентга ҳужум қилганларида, анҳорни тўсганларидан кейингина шаҳарни ишғол эта олишган.

Ёдимда, мустақиллигимиз туфайли юртимизга Туниснинг «Зайтуна» номли дунёдаги энг қадимий университетидан келган бир мўътабар олим тайёрагоҳдан меҳмонхонага кетаётиб:

– Бизнинг томонларда мишмиши Шоший (Тошкент ўриғи. – О.М.) жуда машхур. Бо-

бом раҳматлик бу мева бир пайтлар Шошдан олиб борилганда, қани энди ўша ўлкаларга борсам, кўрсам, у ерларнинг боғларида ариқлар жилдираб ётаркан, деган эдилар. Аллоҳга шукр, бобомнинг орзулари менда ушаладиган бўлди, – деган эди.

Ўшанда май ойининг бошлари эди. Боғларни, лоззорларни, жилғаларни кўриб, меҳмон тушмагур эҳтиросини яшира олмади:

– Ўзбекистон Аллоҳнинг ер юзида яратиб қўйган жаннати экан! – деб юборди.

Қадимдан катта ҳудудини Қорақуму Қизилқумлар қамраб олган Турон заминида суғориш ишлари муаммо бўлган. Бу муаммони фақат давлат ҳал қила олар эди. Шу жиҳатдан, яқин тарихга – хонлиқлар даврига назар ташлайдиган бўлсак, сувчилик ишлари кенг миқёсда олиб борилганини кўришимиз мумкин. Айниқса, Хива хони Оллоқулихоннинг бу борадаги ишлари диққатга сазовордир.

Оллоқулихон даврида Хива хонлиги ҳудудида суғориш ишлари бўйича анча ишлар амалга оширилган. Каналлар қазилган. Янги ерлар ўзлаштирилган. Боғлар, қалъалар вужудга келган.

1830–31 йиллар Кўхна Урганчга сув чиқарилиши тўғрисида Қавомиддин Мунировнинг «Мунис, Огаҳий ва Баёнийларнинг тарихий асарлари» номли китобида ўша асарлардан бир иқтибос келтириладики, унда бундай дейилган: «Кўхна Урганчким, Арабхон замонидин, балки Чингиз истилосидин бери хароб ва сув ноёблигидин саҳрога айланган эрди. Оллоқули у ерларни экин экиладиган ерларга айлантириш қасдида, анинг шарқий жонибидаги қўлким, Лавдон ва яна неча шуббалар Амударёдан айрилиб, анга қуяр ва андин ўтуб, оёқи тингизга қуяр эди, ул кўлдин бир кенг ва чуқур ариқ ёрдуруб, Шайх Нажмиддиннинг шимол тарафидин ўтқариб, ғарбий жонибдин оёқин икки-уч фарсахлик масофатга еткурди. Холо, ул ариқдин кўп ерлар сув ичиб ва кўп эллар манфаат олиб, ободдурлар».

Шунингдек, Оллоқулихон 1841 йили Кўхна Урганч арнасини қаздиргани айтиб ўтилган.

Тарихий манбалардан маълум бўлишича, Хива хонлиги бошқарув таркибида мироб деган махсус унвон жорий этилган. Академик Муҳаммаджон Йўлдошевнинг ёзишича, мироблар мансаб-

дорлар сафидан жой олганлар, бошқа аёнлар қатори хонларнинг расмий саломларида қатнашганлар, баъзи бир бошқа муҳим юмушларни ҳам бажарганлар, хон томонидан топширилган айрим вазифаларни адо этганлар. Чунончи, Мунис, ундан кейин Огаҳий мироблар орасида бўлган.

Мироблар ўз касбу қорларига ижодий ёндашганлар. Масалан, Мунис Хоразмий 1819 йили ўз давридаги суғориш иншоотлари ва ер-сув муносабатларига доир «Арналар» рисоласини ёзган.

Демак, мироб дегани тор маънодаги ариқ бошида туриб, сув таровчи эмас, балки мамлакат ҳудудида энг шарафли ва, шу билан бирга, ўта масъулиятли вазифа бўлган. Хоразм мамлақати ўша пайтларда ҳозирги Туркменистон, Орол денгизи атрофлари, бу ёғи Хуросонгача, Қорақуму Қизилқум саҳралари ўртасида жойлашган бўлиб, сув масаласи ҳаёт-мамот масаласи бўлган. Ўша даврдаги мироблар каналлар казиш, уларни доимо таъмирлаб ва тозалаб туриш, йилнинг қайси фаслида қаерга қанча сув керак бўлишни ҳисобга олишган, шунингдек, ўз даврида «Телба дарё» деб ном олган Жайхун, яъни, Амударё ўзанини тез-тез ўзгартириб, халқ хўжалигига талофат ва зиёнлар келтириб тургани боис унинг табиатини ўрганиб, халқ хўжалигига бўйсундириш билан машғул бўлишган.

Хуллас, ота-боболаримиз сув ва суғориш ишларига жиддий эътибор беришган, Қуръони Каримнинг «Енглар, ичинглар, аммо исроф қилманглар», оятига қаттиқ амал қилишган. Бугунги авлод ҳам бу борада ажодлардан ўрнак олса, кўп мақбул иш бўлар эди.

Мубашшир АҲМАД

Имоми Бухорий номидаги
Тошкент олий Ислом
институтининг мударриси

Исломдан, унинг рисолати ва ҳазоратидан¹ ёзадиган, гапирадиган замондошларимиз икки муқобил тоифага бўлинишади. Бирлари унинг таълимот ва аҳкомларидаги ўзгарувчанлик томони-ни бўрттириб кўрсатиб, ҳатто уни одамлар хоҳлаган шакл ва шамоийл ясаши мумкин бўлган мулойим, қобил лойдек ҳисоблашса, бошқалари унинг ташриъ ва кўрсатмаларидаги турғунлик ва ўзгармаслик томонига қаттиқ урғу беришадики, бундан беихтиёр одам ҳаракатланмайдиган, метин-мустаҳкам тош олдида тургандек сезади ўзини.

Бу икки тоифанинг ҳам фикри нуқсонлидир. Тўғрироғи, бирёклама бўлгани учун нуқсонлидир. Ҳақиқатда эса, Исломнинг бу тўғрида тутган йўли нодир йўл. Яъни, у собитлик (ўзгармаслик) ва ўзгарувчанлик хусусиятларини мутаносиб равишда жамлаган. Жамлаганда ҳам бағоят теран, бетимсол уйғунлик ила жамлаган. Яъни, боқий ва абадий бўлиши лозим нарсалар турғунлик ва собитлик, ўзгариб-ривожланидиган нарсалар эса, қобиллик ва ўзгарувчанлик хусусиятига эга.

Ислом рисолатининг бу ажойиб хусусияти ҳеч бир самовий ва вазъий шариатларда² учрамайди.

Самовий шариатлар одатда турғунлик, балки аҳёнда қотма³ сифатларига эга бўлган. Ҳатто тарих кўп ҳолларда дин кишиларининг илмий-ижодий

ҳаракатлар йўлига тўғаноқ бўлганини, фикр, қонунчилик ва низом майдонидаги ҳамма янгиликни ёппасига рад этганини бизга сўзлайди.

Лекин вазъий шариатлар одатда мутлақ ўзгарувчанликка мисол бўлганки, шундан уларни доимий ўзгаришда эканини, барқарор эмаслигини, ҳаттоки қонунлар онаси -

конститутсия ҳам тузатишларга муҳтож эканини кўрамиз.

Лекин Аллоҳ у билан шариатлар ва самовий рисолатларни хотималаган Ислом ўзида собитлик ва абадийлик хусусиятлари билан ўзгарувчанлик ва тараққиёт хусусиятларини бирлаштирди. Бу ҳол ушбу диннинг ажойиботларидан бири бўлиб, унинг ҳар замон ва ҳар маконга салоҳияти белгиларидандир.

Ислом шариатидаги, унинг шомил, абадий рисолатидаги собитлик ва ўзгарувчанлик чегараси бундайдир:

собитлик - мақсад ва ғояларда; ўзгарувчанлик - восита ва услубларда;

собитлик - усул ва куллиётда; ўзгарувчанлик - фуруъ ва жузъийётда;

собитлик - диний-ахлоқий қадриятларда; ўзгарувчанлик - дунёвий ва илмий ишларда.

Нимага Исломда бунақа, нега Аллоҳ бу динга мутлақ собитлик ёки мутлақ ўзгарувчанлик хусусиятини бермади, деган савол туғилса, жавоб шуки, Ислом мана шу хусусияти билан хоссатан инсоний ҳаёт низомига, умуман эса, улкан борлиқ табиатига уйғун келади. Бу дин инсон фитрати ва коинот фитратига муносиб ва мувофиқдир.

Чунки инсон табиатининг ўзида ҳам инсон қолгунча қоладиган собит унсурлар ҳамда кунда ўзгариш ва ривожланишга қобил унсурлар муҷассам.

Бугунги инсоннинг идроки кенгайди, маърифати ўсди, атрофидаги мавжуд кучларни бўйсундиришга ва улардан фойдаланишга қудрати зиёда бўлди, ҳатто унинг оёғи ойга етди, у ерда бир неча кун яшаб,

мажҳулотларини кашф этди, унинг тош ва тупроғидан намунани ерга олиб тушди.

Лекин бугунги инсоннинг жавҳари ибтидоий инсоннинг жавҳаридан ўзгачами? Юлдузларга учган замондош инсоннинг ўз инисини қандай кўмишни қарғадан ўрганган илк инсондан фарқи борми? Асло, маърифати ўсган бўлса ҳам, имкониятлари кўпайган бўлса ҳам, инсоннинг жавҳари бирдир.

Инсон аввалги отаси замонидан бугунги кунгача бир хил ейди, ичади, ўлмасам дейди, ичидаги нафс ундовлари олдида ёки ташидаги васвасалар қаршисида азми сусаяди, гуноҳ қилади, йўлдан тояди, сўнг ботинида нимадир ғимирлаб, гуноҳини ҳис қилади, таъзарруъ этади ва яна ҳаётининг оппоқ саҳифасига нималарнидир ёза бошлайди.

Ассалому алайкум, таҳририят аъзолари!

Хидоят ойномасини ўқиб, ушбу хатни ёзиш истаги туғилди.

Мустақиллик туфайли Аллоҳ таоло бизга улкан неъматларни қайтадан берди. Булардан энг муҳими, шубҳасиз, маънавий эркинлик, динимиз, имонимиздир. Боболаримиз орзу қилган замонга кўп йиллар ўтиб биз етишдик. Лекин бу дегани, ҳаммаси жойида, тайёр неъматлардан баҳраманд бўлиш учун барча шароит муҳайё, дегани эмас. Етмиш йиллик худосизлик тузуми ўзининг огир асоратларини, қатор иллатларини қолдирди. Диний жаҳолат, маънавий қашшоқлик, бўшлиқ юзага келди қалбларда.

Ислом неъматига қайтадан эришгач, энг муҳим вазифа бу маънавий бўшлиқни тўлдириш бўлиб қолди. Юртимизда бу борада улкан ишлар амалга оширилди ва оширилмоқда.

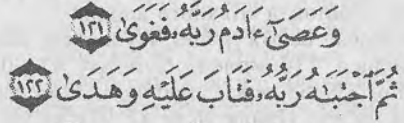
Аллоҳга шукрларким, бой илмий меросга соҳиб миллатнинг авлодларимиз. Аждодларимиз меросига чанқоқлик, уни қадрлаш ва келгуси авлодга етказиш масъулияти халқимизда диний соҳада қисқа муддатларда улкан ижобий натижаларга эришиш учун имкон яратмоқда.

Бу борада "Хидоят" ойномасига Аллоҳ таолодан муҳим хизматларда улкан сабр-бардош ва муваффақиятлар тилайман.

Эҳтиром ила, мухлисингиз

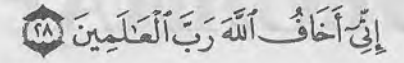
Зобидов Шукурулло,
Наманган вилоят,
Мингбулоқ тумани, Терак қишлоғи, 29 ёш, ўқитувчи.

Бу ҳолатни биз абул башар бўлмиш Одам (а.с.) қиссасидаёқ аниқ кўрамиз. У шайтоннинг васвасидан сўнг, тақиқланган дарахтдан еганини Аллоҳ шундай тасвирлайди:

«Одам Парвардигорига осий бўлиб йўлдан озди. Сўнг-ра Парвардигори уни сийлаб - Узига яқин қилиб, тавбасини қабул этди ва тўғри йўлга ҳидоят қилди» (Тоҳа, 121-122).

Бани Одам ичида ўз инисига ҳасад қилиб ўлдиришдан тоймайдиган «ёмон»дан тортиб, ёвузликдан ҳазар қиладиган, уни ҳатто ўйламайдиган ва:

«Мен бутун оламлар парвардигори бўлмиш Аллоҳдан кўрқаман» (Моида, 28), дейдиган «якши»ларигача топилади. Ҳалигача биз Одам зурриётидан бўлган милёнларча ака ва укаларни (Одам алайҳиссаломнинг бир-бири ила низолашган ўғиллари кабиларни) кўрамиз ва Аллоҳ ер ва ундаги нарсаларни мерос қилиб олгунча башарият ундайларнинг яна қанчасига шохид бўлади.

Атрофимиздаги борлиққа боқсак, милёнларча йиллар ўтса ҳам, ўша-ўша ўзгармайдиган собит нарсалар: ер, тоғ, кеча-кундуз, куёш, ой ва юлдузлар Аллоҳнинг амрига мунтазир. Яна булардан ташқари жузъий, ўзгарувчан унсурлар ҳам мавжудки, бунга кенгайдиган ороллар, қурийдиган кўллар, қазиладиган анҳорлар қуруқликка тошадиган сувлару сув томон ўрмалайдиган ерлар, ўлик жойлар, маъмур шаҳарлар, ўсиб-унадиган гиёҳлару қуриб-чирийдиган дарахтлар мисол бўлади.

Инсон ва борлиқнинг бўлгани шу. Бир оннинг ўзида ҳам собитлик, ҳам ўзгарувчанлик. Лекин собитлик куллиёт ва жавҳарда, ўзгарувчанлик эса, жузъиёт ва мазҳардадир.

Демак, ривожланиш борлик ва ҳаётдаги жорий қонун бўлса, собитлик ҳам худди шундай дунё қонуниятидир. Ҳақиқатда ҳам сабот ва ўзгарувчанлик асослари борлик ва ҳаётда баробар муомалада.

Шундай экан, Ислом шариати инсон фитрати ва борлиқ фитратига мувофиқ ҳолда собитлик ҳамда ўзгарувчанлик хусусиятларини бирлаштириб туради. Шу хусусият туфайли мусулмон жамият ўз усул, қадрият ва гоёларида собит ҳамда маърифат, услуб ва воситаларида ривожланиб, ўзгариб яшайди, давом этади ва улғаяди.

Собитлик жамиятни таназзул ва фанодан, бошқа жамиятларга сингиб кетишдан, ижтимоий-сиёсий ҳолат ўзгаруви таъсирларидан асраса, ўзгарувчанлик бу жамиятнинг хусусият ва ўзлигини йўқотмаган ҳолда ҳаёт билан баробар қадам ташлашига, замон ва макон талаблари билан чиқиша олишга қобил этади.

Бу гаплар Ислом шариатидаги собитлик ва ўзгарувчанлик хусусиятлари ҳақидаги сўзлардир, уларнинг кўринишлари бошқа мақола мавзуи, иншааллоҳ.

1. *Маданий тараққиёт, сивилизатсия маъносида.*
2. *Одамлар томонидан ишлаб чиқилган низоом ва қонунлар назарда тутиляпти.*
3. *Исломдан олдинги самовий шариатлар муваққат замонга, махсус қавмга бўлганидан ўзгарувчанликка эҳтиёж бўлмаган. Лекин Ислом рисолати барча одамларга ва охиратгача бўлгани учун бундан мустасно.*

— Авваламбор, "Ҳидоят" ойномасини мухбири билан суҳбатга розилик бериб, бизни илқ кутиб олганингиз учун тахриринимиз номидан миннатдорлик билдираман. Журналхонларимизга Индонезия мамлакатини яқиндан таништирмоқчи эдик.

— Индонезия дунёвий давлат бўлиб, мафкураси беш тамойилга асосланади:

Биринчиси якка худоликка ишониш (тавҳид);

Иккинчиси инсонпарварлик ва тенг ҳуқуқийлик;

Учинчиси Индонезиянинг бирлиги. Зеро, Индонезия турли миллатлардан, ҳар хил динлардан ҳамда жуда кўп ороллардан ташкил топган;

Тўртинчиси парламент томонидан ҳимояланадиган демократик йўриқ;

Бешинчиси бутун Индонезия халқига нисбатан ижтимоий адолатли бўлиш.

Шуни алоҳида таъкидлаб айтишим керакки, халқимизнинг тўқсон фоизи мусулмон бўлса ҳам, Индонезия ҳукуматининг мафкураси фақат Ислом дини эмас. Ҳамма динларга ҳукумат томонидан бир хил қаралади.

— *Индонезия билан Ўзбекистон ўртасидаги алоқалар ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз.*

— Индонезия билан Ўзбекистон

ИНДОНЕЗИЯ — жаҳонда энг йирик ороллар ўлкасидир — мамлакат ўн етти минг беш юз саккизта оролдан иборат. Шулардан олти мингтасида аҳоли яшайди. Индонезиянинг сув майдони куруклик майдонидан тўрт баробар катта. Уни ғарб ва жанубдан Ҳинд океани чегаралаб турса, шарқдан Тинч океани, шимолдан Хитой денгизи қуршаб олган. Аҳолиси 214 милён киши. Пойтахти Жакарта шаҳри.

Индонезиянинг йирик ороллари асосан бешта бўлиб, шулардан: Ява ороли майдони 132188 кв.км., аҳолиси 118 милён; Суматра 473605 кв.км., аҳолиси 41 милён; Калимантан 539458 кв.км., аҳолиси 11 милён; Сулавеси 189216 кв.км., аҳолиси 14 милён; Ириан Жая 421902 кв.км., аҳолиси 2 милёндир.

Ороллар мамлақати Тинч ва Ҳинд океанлари туташган ерда жойлашган бўлиб, икки қитъа Осиё ва Австралия ўртасида кўприк воситасини ўтайди. Маконнинг ҳар жихатдан қулайлиги мамлакатнинг маданий-ижтимоий ва сиёсий ривожига доимий таъсир қилиб туради.

Ўн учинчи асрда мусулмон савдогарлари Индонезия билан савдо алоқаларини ўрнатадилар. Ана шу савдо йўллари орқали ороллар ўлкасида Ислом дини тарқала бошлади. Ҳатто Буддага эътиқод қилувчи подшоҳлар ҳам бирин-кетин Исломга ўтадилар. Бажармасин - Калимантанга, шимолда Ява ороллари, жанубда Суматра ороллари Ислом

МОВИЙ ОРОЛЛАР

Ўзбекистондаги Индонезия элчихонасининг Бош котиби

ўртасида муносабатлар тарихи узок, ҳам жуда яхши ривожланиб борапти. Алоқаларимиз тарихидан бир саҳифани эслатсам. Биринчи президентимиз Сукарно жаноблари расмий ташриф билан асрнинг олтинчи йилларида Масковга келган вақтида ушбу ажойиб иборани айтган эди: "Мен улуг имом Имоми Бухорий ҳазратларини зиёрат қилмасдан ҳеч қасрга бормайман!" деган. Мана шу воқеанинг ўзи президент Сукарно жаноблари Самарқанд яқинида Имоми Бухорий мақбаралари борлигини, уни яхши билишини ва у зотга ҳурматлари баланд эканини кўрсатади.

Бундан ташқари, бу йил Ўзбекистон телевиденияси орқали март-апрел ойларида Индонезия республикаси ҳақида мусобақа-кўрсатув уюштирилди.

Кўрсатувда бир қанча саволларни ўртага ташлаган эдик. Ўзбекистон халқига кўрсатув жуда маъқул бўлди. Буни биз элчихонамизга кўрсатув ҳақида келган жавоб-мақтублардан яққол билдик. Демак, ўзбек халқи Индонезия мамлақатига ва халқига қизиқар экан.

Дўстлик алоқаларини бундан ҳам ривожлантириш йўлида бундай саъй-ҳаракатларни кучайтириш умидидамиз.

Жакарта кўчаларидан бири

дини шу тарика ёйилди. Суматра ороллариининг шимолида Банда Ачех шахри бўлиб, у "Макка дарвоза"си ҳисобланади.

Индонезияда Исломдан ташқари насоро дини (католик, протестант), хинду ва будда динлари ҳам мавжуд.

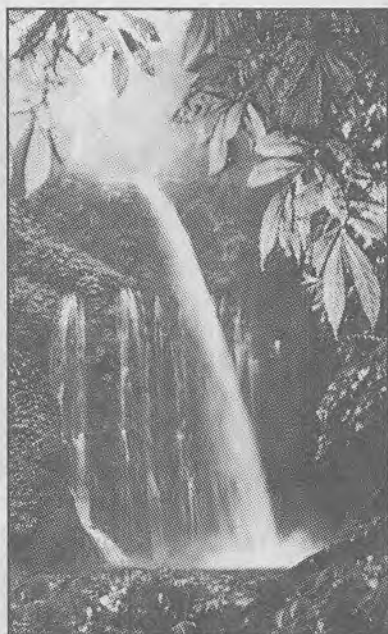
Мамлакат 1949 йил 2 ноябрида мустақилликка эришди. 1950 йил 28 нўябридан БМТ аъзосидир.

Давлат тили индонез тили бўлса ҳам, мамлакатда 583 тил ва шевалар мавжуд. Бинобарин, шунча миқдорда этник гуруҳлар яшайди.

Ўзбекистон ва Индонезия ўртасида маданий, иқтисодий алоқалар кун сайин ривожланиб, мустаҳкамланиб бормоқда. Индонезия Ўзбекистон билан меҳмондорчилик хўжалиги ва телеалоқа воситаларини ривожлантириш йўлида 800 милён АҚШ долларини ажратишни режалаштирмоқда. Ўзбекистон бозорларида "Бакри", "Тиратамас Коменсиндо" сингари машҳур ширкатлар самарали иш олиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикасининг президенти Ислом Каримов 1992 йил расмий зиёрат билан Индонезияда бўлди. Ана шу зиёратдан сўнг сайёҳлик соҳасида, иқтисод, илмий-техника жабҳаларида бир қатор ҳужжатлар имзоланди. Самарқанд билан Банда Ачех шаҳарлари ўзаро биродарлашган шаҳарлардир.

Тошкентда Индонезия республикасининг элчихонаси 1994 йил май ойининг 19-қуни очилди.

Индонезиянинг сўлим табиати

МАМЛАКАТИ

Бамбанг Дараниндра жаноблари билан суҳбат

Имоми Бухорий ҳазратлари ҳақида бир оз тўхталсам. Бу буюк инсонни Индонезияда ҳамма билади. Жума ибодатларимизда Имоми Бухорий ривоят қилган ҳадисларсиз хутбалар ўтмайди. "Имоми Бухорий ҳадисларида бундай деганлар"; "Имоми Бухорий шундай деганлар", деб жуда кўплаб ҳадислардан мисоллар келтирилади.

— Маълумки, Индонезияга Ислом дини кириб келмасдан илгари

ри халқ бошқа ақидада эди. Ислом дини мамлакатингизга қай тарзда ва қандай йўл билан кириб келди?

— Умуман айтадиган бўлсам, Индонезияга Ислом дини Ҳиндистоннинг энг қадимий қабилаларидан бўлмиш Гужарат қабиласи савдогарлари орқали кириб келган.

Ислом дини кириб келиши ва унинг таъсири ҳақида бир ажойиб воқеани айтиб бермоқчиман. Ҳозирги кунда Индонезияда санъат соҳасида "гамалан" деган мусиқа асбоби мавжуд. Халқ ушбу гамалан асбобида ижро этилган куйларни жуда берилиб эшитади. Даъватчилар калимаи шаҳодатни ана шу мусиқа асбобининг куйига солиб, халқни имонга чақириб ва Ислом динини ёйиш ишида шу мусиқа асбобидан ҳам фойдаланишган.

Индонезияда ҳозир муҳаррам ойининг биринчи кунини мамлакатнинг энг катта ороли бўлмиш Ява оролида янги йилнинг биринчи кунини сифатида тантана қилинади.

Рабиул аввалнинг ўн иккинчи

кунини — Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг туғилган кунлари ҳам улкан байрам ҳисобланади. Ўша кунини умумхалқ сайли ўтади, ҳарбий намоёнлар ташкил этилади.

Шуни фахр билан айтишим мумкинки, жанубий-шарқий Осиёда энг йирик жомъ-масжид Индонезиядадир ва "Истиклол" деб аталади.

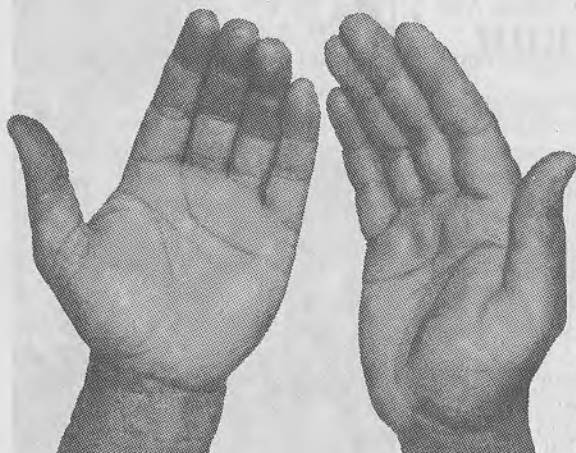
Мамлакатда ўта тоза ва олий нав нефт захираси мавжуд бўлиб, у асосан хорижий мамлакатларга сотилади. Ўрнига эса арзонроғи сотиб олинади.

Сўзимнинг охирида, мен бу учрашув ва суҳбатдан жуда мамнун эканимни изҳор этмоқчиман. Бу суҳбатимиз шоядки келгуси яхши алоқаларимизнинг дубочаси бўлса. Халқларимизнинг ўзаро яқинлашуви, иншааллох, мамлакатларимиз ўртасидаги ҳамкорликларни янада ривожлантиришда муҳим сабабчи бўлишига ишонаман. Кеслажакда Ўзбекистон билан Индонезия ўртасидаги дўстлик муносабатлари бундан ҳам мустаҳкам бўлади деб умид қиламан.

Абдуқайом ҲИКМАТ
суҳбатлашди

Шарофиддин МИРМАХМУДОВ

ДУО

ўтириб қилиш;

– дуони ихлос билан, сидқидилдан қилиш;

– дуо қилаётганда хушуъ ва хузуъ ҳолатда бўлиш, у ёқ-бу ёққа

алангламаслик, чалгимаслик;

– дуони хуфёна, тазарруъ билан қилиш;

– дуогўйнинг оғзи пиёз, саримсоқ каби ҳидли нарсалардан пок бўлиши;

– дуони бўлиб қўймаслик, бошлагандан сўнг охирига етказиш

Шу шартлар асосида қўйидагиларнинг дуоси қабул бўлиши осорларда қайд этилган:

– ота-онанинг фарзанд ҳаққига қилган дуоси (айниқса, отанинг дуоси тезда қабул бўлур);

– ота-онага итоатда бўлган солих фарзандларнинг дуоси;

– ҳофизи Куръоннинг дуоси;

– ғойибона қилинган дуо (яъни, бир кимсанинг биродари орқасидан қилган дуоси);

– мазлумнинг дуоси;

– рўздорнинг дуоси;

– беморларнинг дуоси;

– яхшиликка етишган кишининг дуоси;

– мусибатзаданинг дуоси;

– эрига итоатли аёлнинг дуоси;

– ҳожиларнинг дуоси;

– одил давлат раҳбарининг дуоси.

Бу борада шуни таъкидлаш керакки, ижобат эти-

лишига қатъий ишонч бўлмаган дуо оғизда қолиб кетаверади. Умар (р.а.) бу ҳақда: «Дуоимнинг ижобат бўлишига шубҳа қилмайман, балки дуо қилолмай қолишдан кўрқаман», деганлар.

Аммо дуолар қабул қилинмайдиган бир қисм сабаблар борки, уларни ҳам билиб қўйишимиз лозим.

Пайғамбаримиз (с.а.в.) мева-вали дарахтларнинг остига, одамлар ўтиб турган йўлга бавл қилган кишининг дуоси қабул бўлмаслигини айтганлар. Шунингдек, даюснинг (аҳли аёлини номахрамлардан қизғанмайдиган кишининг), ҳаром луқма егувчиларнинг, ғийбат қилувчиларнинг, мусулмонларга нисбатан қалбида кин ва адоват сақлаган кишиларнинг дуолари ҳам мардуд экани ривоятларда баён қилинган. Набий (с.а.в.) бир ҳадисларида: «Нафсим қўлида бўлган Зотга қасамки, албатта, амри маъруф қиласизлар, албатта, наҳйи мункар қиласизлар, акс ҳолда, Аллоҳ ўз ҳузуридан сизларга укубат юборади. Сўнгра дуо қилсангизлар, (дуоингиз) ижобат бўлмайди», дейдилар.

Сўзимизга хулоса қилиб шуни айтмоқчиманки, Куръон ва ҳадиснинг амрларини тутган, қайтарганларидан қайтган ва ихлос қилган зотларнинг дуосини рад этишдан Аллоҳ таоло ҳаё қилади. Биз ҳам гуноҳлар ва исён устида У зотга юзланишдан ҳаё қилайлик.

Аллоҳ таоло Куръони Каримда:

وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

яъни: «Менга дуо қилинглр, дуоларингизни қабул этаман» (Ғофир, 60), деб буюради. Шундай экан, биз мусулмонлар доимо ҳожатларимизнинг, талаб-истакларимизнинг ижобатини ёлғиз Аллоҳдангина сўрашимиз лозим. Зеро, Аллоҳ таолонинг: «Менга дуо қилган дуогўйнинг дуосини ижобат этаман», деган ваъдаси бор.

Бир ҳадисда: «Дуо мўминларнинг қуролидир», дейилади. Дуо натижасида инсон мушкулот ва мусибатлардан, хавф-хатарлар пайдо қиладиган тушкунликдан халос бўлади, қалбида сокинлик, руҳиятида тетиклик уйғонади.

Пайғамбаримиз: «Дуо ибодатдир»; «Дуо ибодатнинг мағзидир», деб айтганлар.

Дуо қилиш улуғ амал ва ибодат экан, унинг ижобат бўлиши учун бир неча шартлар бор:

– барча гуноҳлардан тавба қилиш;

– дуодан аввал бирор хайрли иш қилиш;

– дуони таҳорат ила қиблага юзланган ҳолда тиз чўкиб

ТУХТАМУРОД БАХРОМ

МУҶОЗЗАРАТ
МУЗМОНАТ

Ишқлар ичра яхшироғи Яратганинг ишқидир,
Излар бўлсанг, элу юртдан раҳмат келар иш қидир.
Парвардигор розилигин истаб бошла ҳар ишни,
Охиратда Аллоҳ билан боғлагувчи ишқ қидир.

Ҳаёт йўли кўп қисмини босиб ўтган ёш бўлмайди,
Ҳидоятга юрганларнинг кўзи ғамдан ёш бўлмайди.
Ибодатни четга суриб, қариликни кутгувчилар,
Раб еткурса мингга кирар, йўқса эллик ёш бўлмайди.

Бир мискину бечорага инфоқ қилиб, боқсанг яхши,
Ибодат қасди бирла қибла томон боқсанг, яхши.
Бу амаллар замирида гар заррача риё бордир,
Ундан тасбеҳ айтиб ётган ердаги, боқ, санг яхши!

Боболарнинг нақли бор, бурун-бурундан,
Нафсига қул бўлганлар илинармиш бурундан.
Бугун айтиб истиффор, эрта қайтса гуноҳга,
Мунофиқдир бу одам, юзингни тез бур ундан!

Минг афсус, ақлим кирди ниҳоятда кеч, энди.
Раббим, барча хатою гуноҳларим кеч энди.
Тавбадан оққан ёшим ҳадсиз бир уммон бўлар,
Ғарқ бўлурман гар десанг: "Бу уммондан кеч энди".

Тақдир қазосин ёзган сиёҳлар қуриб битган,
Банда билмас, Холиқи кечмишга нелар битган.
Бироқ гап бор, Худойим берармиш сўраганга,
Дуо қилғил, дуо-ла, не-не чўнг ишлар битган!

Дунёю охиратим, Эгам, ўзинга боғлиқ.
Ибодатда турибман, кўнглим Қуръонга боғлиқ.
Тавбаю ҳамду сано гулдастасин тузарман,
Билмадим, бу чамандан гул чиқар неча боғлиқ.

Аё қалбим, куфру ширкка қарши имон ўқи бўл!
Зулмат ичра қолсанг агар, Қуръон ўқи, ўқи, бўл!
Аллоҳ сўзин ҳикматлари айтсам адо бўлмайди,
Тирикликда ўқи тинмай, ўлар бўлсанг, ўқиб ўл!

Ноласи кўнгуларни чертмаса, тор демасман,
Юрагимга олам жо, дунёни тор демасман.
Ғар қалбдан чиққан фиғон торни ларзага солса,
Илоҳий наво дерман, дутор ё тор демасман.

Никоҳ нима?

Никоҳ сўзликда (луғатда) бирлашмоқ дегани. Шаръий маъноси жинсий муносабатни машруъ қилиш учун битилган ақддир. Никоҳ, янада кенг маънода, уйланиш, оила куришдир. Дунёвий ҳаёти ва ухровий келажаги жиҳатидан шахсга хузуру ва саодат берувчи соғлом бир жамиятни вужудга келтириш эса, Ислому динининг асос ғояларидан биридир. Ҳам шахс тарбиясининг илк ўчоғи ва ҳамда жамиятнинг тамал тоши бўлган оила муассасасига ва бу муассасанинг бошланғичи бўлмиш никоҳга Ислому алоҳида аҳамият берган. Куръон Кариму ҳам бу соҳада кўплаб керакли йўл-йўриқлар кўрсатган.

Никоҳ Китоб, суннат ва ижмо билан собит бўлган ибодат ва муомаладир. Никоҳ туфайли инсон насли Ҳазрати Одамдан (а.с.) бугунгача ва бугундан жаннатгача давом этур. Жаннатда баъзи ибодатлар тўхтатилади, никоҳ ва имон давом этади (Ibn-i Abidin: 2/280).

Асҳоби киром (р.а.) у дунёга никоҳсиз кетмоқдан шу қадар кўрқишардики, ҳатто тўшақда хаста эканларида ҳам никоҳланмоққа ғайрат кўрсатишарди.

Никоҳ, шунингдек, Жаноби Ҳақнинг азалий илмида муқаддар бўлган инсоният давомини энг гўзал шаклда таъмин этишдир.

Никоҳ рукнлари

Ҳанафий мазҳабига кўра никоҳнинг рукни тўрттадир:

1. Ижоб ва қабул ақди.
2. Эр.
3. Хотин.
4. Икки гувоҳ.

Ижоб никоҳланаётган икки тарафдан бирининг – хоҳ хотин, хоҳ хотиннинг олдиндан қилган таклифидир.

Қабул - бошқа тарафдан унга берилган жавоб.

Ижоб ва қабул ўтган замон феълида ифодаланади. Масалан, эркак: «Сени хотинликка қабул қилдим»; аёл эса: «Сизни эрликка қабул қилдим», дейиши лозим.

ХОС ФИҚҲИЙ МАСАЛАЛАР

Сени хотинликка қабул этаман, деса, жоизми?

«Сени хотинликка (ёки эрликка) қабул этаман, қабул қилмоқчиман», каби келгуси замонни англадиган сўзлар билан ифодаланган никоҳ ҳисобга ўтмайди. Агар таклиф кенг замонга оид, қабул эса, ўтган замонга оид феъл билан ифодаланса, никоҳ қийилган ҳисобланади. Масалан, эркак: «Сени хотинликка қабул қиламан», деса, аёл: «Мен ҳам сизни эрликка қабул қилдим», деса, никоҳ собит бўлади (Durerul Hukkam: 1/327). Аммо никоҳни қайд этувчи маъмурларнинг: «Эрликка (ва ё хотинликка) қабул қиласизми?»; эркак ва аёлнинг: «Қиламиз», каби лафзлари келажақ замонга оид бўлгани учун ҳисобга ўтмайди.

Никоҳнинг фазилатлари

Куръони Кариму уйланиш амр этилган. Жаноби Ҳақ турмуш курганларни, агар фақир бўлсалар, фазли-карами ила бой қилишини ваъда берган (Нур, 26-33). Расулulloҳ (с.а.в.): «Киши уйланиш билан динининг ярмини барпо қилади, қолган ярми учун эса, Аллоҳга тақво қилсин», дея марҳамат қилганлар (Miskot: 2/161). Бинобарин, оила куриш ва фарзанд кўриш Пайғамбар Жанобимизнинг суннатларидир.

Жинсий майлни қондиришнинг машруъ йўли уйланмоқдир. Куръони Кариму да аёллар фарзанд етиштирадиган экинзор далага қиёс қилинган («Хотинларингиз зироттоҳингиздир», 2/223). Ҳақиқатан, уйланишнинг ғояси жинсий майлни қодирини билан бирга, фарзанд етиштиришдир.

Шунингдек, уйланган киши билан уйланмаган кишининг ибодатида ҳам фарқ борлиги айтилган.

Пайғамбаримиз (с.а.в.) марҳамат қиладиларки: «Оилали кишининг икки ракат намози бўйдоқнинг саксон икки ракат намозидан хайрлидир» (Feyzul Kadir: 4/138).

Қайси аёлга уйланган маъқул?

Пайғамбаримиз (с.а.в.) уйланаётган киши ушбу хусусиятларни назарда тутишини истаганлар: «Аёлга уйланаётганда тўртта нарчасига қаралади: молига, насабига, чиройига ва диндорлигига. Сен булардан диндорини танла, бахтли бўласан» (Buhari: Nikah, 16).

Яна марҳамат қиладилар: «Туғадиган қора хотин туғмайдиган гўзал хотиндан яхшидир»; «Уйланингиз, кўпайингиз, зеро мен қиёмат кунда бошқа умматларга нисбатан сизнинг кўплигингиз билан фахрланаман!» (Feyzul Kadir: 3/269)

Эр-хотин бир-бирига либос

Никоҳ туфайли эр-хотин бир-бирларидан хотиржамлик ва ҳаловат топадилар; улар орасида севги ва шифқат туйғулари майдонга келади (Рум, 21); аёллар билан эркаклар бир-бирини тўлдирувчи, мувозаналаб турувчидир. Аллоҳ шундай марҳамат қилади: «Улар сизларнинг либосингиз, сизлар улар учун либоссиз» (яъни, бир-бирларингизга муҳтожсиз) (Бақара, 187). Бинобарин, хотинсиз эркак ва эрсиз хотин нуқсонлидир.

Эр-хотин бир-бирларига нисбатан яхши ниятда бўлишлари ва ўзаро чиройли муомалада бўлишлари лозим. Расулulloҳ (с.а.в.) марҳамат қиладилар: «Яхшиларингиз оилангизга нисбатан яхши бўлгандир» (Ibn-i Mase: Nikah, 50).

Никоҳ учун тўй шартми?

Никоҳ эълон этилиши керак. Бунинг учун яқинларга ва дўстларга зиёфат берилиши, тўй қилиниши динимизда ташвиқ қилинган. Шу боис бундай даъватга ижобат этмаслик яхши эмас (Buhari: Nikah, 66-78).

Эр хотини учун жавобгарми?

Эру хотин бир-биридан масъулдир: «Барчангиз чўпонсиз, қўл остингиздагиларга жавобгарсиз. Эркак оиласига, аёл эрининг уйига ва болаларига масъулдир» (Buhari: Nikah, 80-89).

Ислом эр-хотин орасидаги муносабатларни изга соладиган ҳукмларни ҳам, ота-она билан фарзандлар ўртасидаги муносабатларни ҳам тартибга соладиган йўл-йўриқлар бергандир.

Ислом бир хотинга уйланишни ташвиқ этади, аммо зарурий ҳолларда тўрттагача хотин олишга изн беради.

Никоҳ учун балоғат ёшига етган бўлиш шартми?

Никоҳ никоҳ бўлиши учун болиглик шарт эмас. Валий ёки вакил тарафидан қилинган никоҳ ҳам никоҳга ўтади.

Ақлий хасталар уйлана оладими?

Ақлий хасталар ҳам валийлари томонидан уйлантирилишлари мумкин.

Никоҳга мажбурлаш жоизми?

Ақлли ва балоғат ёшига етган бир эркак ўз орзуи ва хоҳишини баён этиш билан уйланиши мумкин. Валий унинг розилигини олмасдан зўрлаб уйлантира олмас. Тул хотиннинг ҳам ризоси олинмасдан ёки истамаган бир кишисига турмушга чиқарилмас. Шунингдек, балоғатга етган қизни ҳам розилигисиз ҳеч ким турмушга узатолмас. Чунки Пайгамбаримиз (с.а.в.): «Очиқ изни олинмасдан тул

хотин ва ризоси олинмасдан бокира қиз узатилмас», дея марҳамат қилганлар ва бокира қиз розилигини сукут қилиш билан ҳам билдириши мумкинлигини баён этганлар (Buhari: Nikah, 40). Расулуллоҳга (с.а.в.) бир қиз, отам мени мен истамаган бир эркакка турмушга бераётибди, деб айтганида, бу никоҳни бузишнинг мумкин, дея марҳамат қилганлар Buhari: Nikah, 41).

Бундан келиб чиқадики, балоғатга етган қизни турмушга узатиш учун унинг розилиги олиниши шарт. Қизнинг розилиги аломати: валийга сукут, бошқа яқинларига эса очиқ баён қилишидир. Қизнинг йиғлаши, кулиши ҳам ҳолатга қараб, ризолигини кўрсата олади. Тул хотин эса, эрга берилаётганда розилигини очиқ айтмоғи керак.

Ҳанафий мазҳабида кўра, балоғатга етган қиз валийсиз ҳам, турмушга чиқа олур (Damad: 1/207).

Никоҳ ақди юзага чиқиши учун лозим шартлар

1. Ижоб (таклиф) ва қабул бир-бирига том маънода уйғун келиши.
2. Ижоб ва қабулнинг бир пайтда ва бир жойда бўлиши.
3. Никоҳлашувчилар бир-бирларининг сўзларини эшитиб, англамоқлари.
4. Ижобдан сўнг ва қабулдан аввал таклифни ботил қиладиган бир ҳолнинг юзага келмаслиги.
5. Ҳар икки тарафнинг уйланиш ва уйлантириш ҳуқуқига эга бўлиши.
6. Мусулмон аёлга уйланаётган эркакнинг ғайримусулмон бўлмаслиги (Damad; 1/208).

Никоҳга тўсиқлар

Эркак учун тўсиқлар: мусулмон бўлмаслиги, муртад (яъни, диндан қайтган) бўлиши, тўртта хотини бўлиши. Мусулмон аёл бундай эрга никоҳланмайди.

Аёл учун тўсиқлар: бошқа эркакнинг никоҳида бўлмоғи, иддада бўлмоғи, динсизлиги (яҳудий ёки насроний динида бўлиши тўсиқ эмас).

Насаб ва эмиқдош маҳрамлиги, никоҳ тусфайли вужудга келган маҳрамлик, ўртага уч талоқ тушиши ҳар икки тараф учун турмуш қуришга тўсиқдир.

Никоҳ ақдига кимлар гувоҳ бўла олади?

Никоҳ ақди пайтида тарафларнинг ижоб ва қабулига икки озод, мукаллаф мусулмон эркак ёки шу сифатларга эга бир мусулмон эркак билан икки мусулмон аёл гувоҳ бўлиши лозим.

Гувоҳлар, албатта, ақлли ва балоғат ёшида бўлишлари керак.

Балоғатга етмаган қизнинг никоҳи

Турмушга чиқадиغان қиз балоғатга етган бўлса, унинг ризоси шарт. Агар балоғатга етмаган бўлса, валийи никоҳлаши керак (Damad: 1/209; Cevhere: 2/3; Fetava-i Hindiyeye: 1/267).

Ёш боланинг ақди

Мумаййиз (яхши-ёмонни фарқлайдиган) ёш боланинг никоҳ ақди валийининг рухсатига боғлиқ. Васият остидаги кишининг никоҳ ақди учун валийининг розилиги олиниши керак. Буларнинг розилигисиз қийилган никоҳ ҳали тугал эмас. Розиликлари олинган, никоҳлари никоҳ бўлади (Damad: 1/209; Cevhere: 2/3; Fetava-i Hindiyeye: 1/267).

Никоҳ қачон фарз бўлади?

Кучли истак тинчлик бермай қўйса ва зино қилиш таҳликаси юзага келса, турмуш қуриш фарздир.

Хотиржам, мўътадил ҳолатда турмуш қуриш муъаққад (таъкидланган) суннатдир.

Хотинга азият бериб қўйиш хавфи бор (м., иқтидорсизлик тусфайли унинг ҳақларини адо этмаслик) бўлса, уйланмоқ макруҳдир (Damad: 1/209; Cevhere: 2/3; Dururul-Hukkam: 1/326).

«Buyuk kadin ilmi hali» (Аёллар фикҳи) китоби асосида тайёрланди.

КИБР ВА МАНМАНЛИК

Одатда мақсадга етиш тўсиқларни бартараф этиш билан бошланади. Ниятимиз инсоний камолат одоби ва ахлоқини касб этиш экан, бу йўлда турган улкан тўсиқ кибр ва манманлик эканини билмоғимиз лозим. Бу иккиси бор фазилатларни йўқ қилади, ўрнига разилликларни келтириб чиқаради. Кибрли ва манман шахс насихатни ёқтирмайди, одобни унутади. Мутакаббир ўзини ўрганувчилар рутбасидан юқори қўяди ва ўрганишни ор билади; манман ўз фазилатларини етарли ҳисоблайди, одобни писанд этмайди.

Пайгамбаримиз Мухаммад Мустафо (солаллоҳу алайҳи васаллам) амакилари Ҳазрати Аббосга (р.а.):

انهاك عن الشرك بالله
والكبر فان الله يحتجب
منهما

«Мен сизни Аллоҳ азза ва жаллага ширк келтириш ва кибрдан қайтараман. Зеро, Аллоҳ азза ва жаллага боғланишга бу иккиси тўсиқдир», деб насихат қилганлар. Расулulloҳнинг бу муборак ҳадислари ҳар бир мўминга кибрдан халос бўлишга етарли кўрсатмадир.

Ўз яралишини ва хилқатини билмаслик кибр ва манманликка асосий боисдир. Қўлнинг узунлиги, сўзнинг ўтиши ва тенгқурлар билан

кам мулоқот ҳам кибрланиш сабабларидан. Тилёғмаликни ва хушомадни касб қилиб олган кимсаларнинг ҳадсиз мақтовлари ақли етук бўлмаганлар қалбида манманликни уйғотади. Аҳнаф ибн Қайс: «Кетма-кет икки пешоб йўлидан ўтган кимсанинг такаббурланишидан ажабланаман»,

الكبرياء ردائي والعظمة ازارى

فمن نازعنى منهما فى شئ

ادخلته فى نارى فلا ابالى

Кибр ридоимдир, улугворлик изоримдир. Кимки у иккисида мен билан талашса, ким бўлса бўлсин, уни дўзахимга киргизурман.

(Имом Муслим ва Абу Довуд ривояти)

дея ўз хилқатини билиш кибрни йўқотишини таъкидлаган эди. «Асосиз мақталганда хурсанд бўлган, айби айтилганда ғазабланган кимсага ажаб», дейилади яна муқаддам битикларда.

Биз мўминлар мақтовнинг барчасини Аллоҳ таолога йўналтираемиз. Бу борада Расули Акрам (с.а.в.) бизларга шундай тавсия қиладилар:

اياكم والتمادح فانه الذبح
ان كان احدكم مادحا اخاه لا
محالة فليقل احسب ولا
ازكى على الله احدا

«Ўзаро мақташувдан сақланинг! Зеро, у сўйишдир! Агар бирингиз биродарини ночор мақтамоқчи бўлса, «Мен ўйлайманки, Аллоҳ таолога ҳеч бир кимсани поклай олмайман», десин».

Абу Бакр Сиддик (р.а.) мақтов эшитганларида шундай дуо қилардилар:

«Аллоҳим! Сен мени мендан яхши биласан. Мен улардан (яъни, тилёғламалардан) ўзимни яхши биламан. Аллоҳим, мени улар ўйлаганларидан яхшироқ эт! Улар билмаган нуқсонларимни ёрқақ! Улар деганлари билан мени жазолама!»

Кибр ва манманлик сабаблари топилиб бартараф этилса, кибр камтарликка, манманлик муҳаббатга алмашади. Камтарлик ва муҳаббат

олижанобликнинг муҳим омили, барча неъмат асоси, қалбларга кўприқдир. Дарҳақиқат, шундай. Зеро, кибр атрофдагилар нафратига боис, манманлик эса ҳадсиз жаҳолат экан, бу иккисидан халос бўлиш аини неъматдир. Камтарга ҳасад қилинмайди, аини чоқда, манманга шафқат ҳам йўқ.

Уста ОЛИМ

Замондошлари "Ҳазрати Имом" деб улуғлаган бу зотнинг асл исмлари Абу Бакр Муҳаммад ибн Исмоил Қафғол Шошийдир. Бу зот қадим Шошда таваллуд топган бўлиб, хижрий 291-366 йилларда умргузаронлик қилганлар. Илк бор Абул Ҳайсам Саид қўлида таҳсил олганлар. Абул Ҳайсам муҳаддислар орасида катта рутбага эга бўлиб, араб давлатлари, Эрон, Хиндистон уламоларининг ҳам устози эди.

"Вафаётул аён" китобининг муаллифи Ибн Халликон Қафғол Шоший хақида: "Бу зот ўз даврининг энг буюк алломаси: фикхшунос, муҳаддис, тилшунос, муфасссир ва шоир бўлиб, илм бобида юқори поғонада турар, Мовароуннаҳрда Шофеий мазҳабини у каби пухта биладиган одам йўқ эди", деб ёзади. Шунингдек, Қафғол Шошийнинг туғилган жойини аниқлаб: "Шоший Сайхун дарёси ортида жойлашган Шошга нисбатдур. Бу ерда кўполимлар етишиб чиққан ва ижод этган. Мазкур Қафғол Шоший Марвда яшаган Қафғол эмас, балки Шошда (Тошкентда) яшаган олим", дейди.

ҚАФҒОЛ ШОШИЙ

*Искандарияда бўлди зафар ёр,
Куддус, Урушиолимда галабамиз бор!..
Бемаза назмингиз бўлмагай манзур,
Бизнинг ашборимиз дурдона - мақбул.
Билгувчи одама бағишлар ҳузур...*

Лашкарбоши Таъфур таҳдид мактуби ёзиб, мусулмонларнинг ўша вақтдаги маънавий савиясини билмокчи, рухиятини синаб кўрмокчи бўлгани аниқ. Қафғол Шошийнинг битган қасидаси унга муносиб жавоб бўлади. Ҳатто Византия адиблари, кохинлари ҳам: "Мусулмонларнинг шундай шоирлари борлигини билмас эканмиз", деб тан олишлари жуда эътиборлидир. Баъзи ривоятларда, айти шу қасида эвазига Имом Шоший Ҳазрати Усмон мусхафини олган, деб айтилади.

Тарихчи Ёқут Хамавий ҳам "Муъжамул булдон" китобида: "Рай вилоятида Шош номли бир қишлоқ бор, лекин у улуғ кишилари билан шухрат қозонмаган. Улуғ олим ва дин арбоблари етишиб чиққан Шош Сайхун дарёси ортида жойлашган шаҳардир", деб маълумот беради...

Ҳижратнинг IV асрига келиб мусулмон оламининг энг кучли душмани - Византия подшоҳлари Исломога қарши ҳужумга ўтдилар. Салб юришлари бошланди. Византия лашкарбошиси Таъфур халифа номига шерьий мактуб ёзиб, мусулмонлар кўнглига таҳлика солмокчи бўлади. Ушбу мактубда лашкарбоши жумладан:

*"Мисрни фатҳ этгум шамширим билан,
Чексиз саҳроларда кулар юлдузим.*

Ундан сўнг Маккага қараб йўл олсам,

Тундек босиб борар ботир қўйишим..." деб мактанган эди.

Бағдодда кўзга кўринган олим ва шоирлар кўп бўлса ҳам, ҳеч ким Таъфурнинг бу таҳдид хатига жавоб ёзишга ботина олмайди. Шунда халифа бу шарафли ишни Имом Қафғол Шошийга топширади. Қафғол Шоший душманга жавобан шундай оташин мисралар битган эди:

Қудрат-ла қувдик биз сизни Рус сари,

Туяқуш мисоли қочдингиз нари...

Қочдингиз қонталаш кирний сингари,

Пайғамбар бизларни бошлар илгари!..

Шом ерин фатҳ этдик қадам қақадам,

Мисрни, Қайравон, Андалусни ҳам.

Бошингиз мажақлаб, зўр келдик ҳар бор,

Байт - лаҳм, хароба шаҳарлар қатор.

Қаерга бормасин, илм аҳлининг ҳурмат ва ишончини қозонган аллома бир қатор асарлар ёзиб қолдирган. Улар орасида "Ал-жадалул Ҳасан", "Жавомийул калим", "Адабул қозий", "Илмул жадал" "Маҳосинуш-шариа" китоблари алоҳида ўрин тутди. Марҳум устозимиз Зиёвуддинхон ибн эшон Бобохон Дамашқдаги "Аз-захира" кутубхонасидан Қафғол Шошийнинг "Жавомийул калим", "Адабул қозий", "Илмул жадал" китоблари қўлёзма нусхаларининг микрофилмини келтирган эдилар.

Қафғол Шошийнинг ҳунарлари қулфгарлик эди. "Қафғол" лақаби шундан қолган. У зот қулфларнинг энг кичигидан тортиб, энг каттасигача ишлов берган, ясаган, ҳатто пашшанинг оёғига қулф солган эканлар.

Неча асрларким, Қафғол Шоший марқади мусулмонларнинг зиёратгоҳидир. Бу зот қабри тепасига илк бор дахма Амир Темур даврида қурилган. Соҳибкирон буйруғи билан унинг Шошдаги амири томонидан макбара деворларига битилган байтлар буни тасдиқлайди. Ҳозирги кўринишдаги бу обида 1542 йили Амир Бароқхон замонида қурилган. XVI асрда Бухоро хони Абдуллахон Тошкентга келганида марқадни зиёрат қилиб, хизматчиларга тухфалар беради, таъмир учун маблағ ажратади. Бу макбарада бошқа алломалар ҳам, жумладан, "Усули Шоший" китобининг муаллифи Низомиддин Шошийнинг ҳам қабрлари мавжуд.

Абдушукур МУҲАММАДРАСУЛ ўғли,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
кутубхонасининг мудири

Рашид ЗОҲИД

ЗИКР ВА ШУКР ОРАЛИФИДА

(“Узилган тасбех” туркумидан)

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

Бир неча минг йиллар бурун... Балки салкам бир минг тўрт юз йиллар илгари, бизнинг назаримизда чексиз туюлган оламнинг нуқтадек бир бўлагида буюк талотум рўй берди. Коинот мавжудотларига нисбатан нуқтадек кўринган бу нарса Замин деб аталарди. Унинг бор-йўқ бойлиги минг-минглаб қақшаган қалблар ва яна шунча қақраган дийдалар эди.

Ниҳоят, замонлар орасидан бир палла танланиб, нималиги ва қандайлиги тасаввуримизга сиймайдиган бир нарса — сассиз товушми ё ҳарфсиз сўзларми ёхуд жисмсиз қувватми самодан ўша нуқтадек жойга — Заминга йўналади. Бу ғаройиб ҳаракатдаги (келинг, шартли равишда уни “ҳаракат” деб атайдик) ўта оғирлик ва ҳаддан зиёд шиддат шу даражада бир-бирига мувофиқ эдики, қуйига йўналган сайин шиддат кучаяр, шиддат кучайган сайин оғирлик ортиб борарди.

Замин ўзига нисбатан бир неча марта, балки беҳисоб марта улкан бу ҳаракатнинг яқинлашаётганини сезиб, бирдан кичрая бошлади. Кичрайиб-кичрайиб, гўё у битта титраётган барг ва бир томчи дийдага айланди, талотум рўй берди — кўнғироқ товушими келгандай бўлди, маржон-маржон терлар томгандай бўлди:

1 أَقْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

Ваҳий осмонларга сиймади:

тоғлар чўккан эди, тошлар эриб битган...

وَلَنْ مِنَ الْجِبَارَةِ لَمَّا يَنْفَجُرُ مِنْهُ
الْأَنْهَارُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَّا يَشْقُوقُ فَيَخْرُجُ
مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنْ مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنَ
خَشْيَةِ اللَّهِ

“Зеро, шундай тошлар борки, улардан дарёлар отилиб чиқади, яна шундайлари борки, ёрилиб ичидан сув чиқади, яна шундайлари борки, Аллоҳдан қўрқанидан пастга қулайди...”²

Сахрода туялар чоңди, туялар сахрода чўкди. Сузди сахро узра бир парча булут, кўзлар намландими, ёмғир ёғдимиз: “Юрган ери доим эди пур атр, саҳоби абйаз эди бошида чатр”.³ Хуш бўйлар таралди, ғунчалар кўз ёрди, чечакларга тўлди қақраган сахро. Йўқ, бу сахро эмас, қониб-қониб осмонларни симираётган, симирган сари каттариб бораётган қалб эди. У бирданига ва аста, қутилгандек ва қутилмаганда равшан бир ҳолга айланди, маълумлик ва мажхуллик ичра порлаб юқорига йўнала бошлади, талотум бўлди. Ҳолатдаги енгиллик ва оғирлик, секинлик ва шиддат шу қадар уйғун эдики, бу зидликлар бир-бирини тақозо қилиб, тинимсиз юқорига интилар, интилиш ортган сайин қачонлардир чексиз туюлган олам кичрайиб борарди, ҳатто ана, нуқтадек бўлди-қолди!..

“Аслида, бу олам нима? Ҳеч нарса. Ишонмайсизми, лоақал, бармоғингизни денгизга ботириб

олинг, кейин қаранг: бармоғингизга денгиздан қанча сув юқди? Мана, охиратга нисбатан бу оламнинг мисоли!”⁴

Лекин олам равшан эди, ҳолат мунаввар. Инсон асрлар оша, йиллар, ойлар, кунлар оша, соату сониялар оша гоҳо хавф, гоҳо умид билан яқинлашаётганини сезарди, жимгина тингларди, жим шивирларди:

وَأَذْكُرُّ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا
وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ
بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ
الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

“Раббингизни ичингизда ёлвориб, кўркиб, дилдан эртаю кеч ёд қилинг ва гофил кимсалардан бўлмаг!”⁵

Ожизона ақлимиз тасавурида жонланган бу тасвирдан мурод Яратувчининг зикри эди. Улуғ ва қудратли зот жумла жаҳонни, жумла инсонни яратди. Жумла инсоннинг отаси — Одамни яратди, унга Аллоҳнинг саломи бўлсин. Қиёматгача барҳақ, сўнгги пайғамбари, барча расулу набийлар сарвари, Ўзининг хабиб ва қариб дўсти Муҳаммад Мустафони яратди, унга Аллоҳнинг саловоти ва саломи бўлсин.

Инсон ожиз эди, инсон бесабр. Инсон жоҳил эди...

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا

“Еру осмонлар, тоғу тошлар кўтаришдан бош тортган ва кўрққан омонатни зиммасига олди”,⁶ талотум бўлди: макон ва замон шу нуқтада тўкнашди, чақинлар чақнади, довуллар турди, осмонлар чирпирак айланди, за-

мин тўпдай юмалаб кетди... Тўхтагандай бўлди осмон, чақинлар ўчди, довуллар тинди, лекин ер тинмади, юмалаб кетаверди, олисларда, яқингинада қўшиқлар янгради қувноқ ва ғамли:

Қалблар бўстон бўлди,
Қалблар сахро янглиғ қақраган.
Илим зиё сочди,
Дийдаларда жаҳолат қотган.
Лекин бир дард —
титраётган барг бор,
Хаёт бу.
Бир томчи сув айланар,
дунёни чўктирар дийдада —
Неъмат бу.
Бир тола нур бор —
Оламини ёритар,
Қайда у.

Ақлимизга фикр, тилимизга зикр ато этиб, бизни барча мавжудотдан мумтоз этган, жамодотни, набототни, ҳайвонотни хизматимизга бўйсундириб, инсонни ер юзида Ўзининг халифаси қилиб таълаган ва бизни ана шу Инсон наслидан яратган Аллоҳнинг зикридан сўнг, муродимиз шукрдир. Улуғ ва қудратли зот бизга ўргатди:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَأَشْكُرُوا
لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

“Мени зикр қилинг, мен ҳам сизни зикр қиламан. Менга шукр қилинг, менга куфр келтирманг”.⁷ Шунда “Мусо (унга Аллоҳнинг саломи бўлсин):

— Эй Раббим, Сенга қандай шукр қиламан, — деб сўради?

— Мени зикр қил ва Мени унутма. Қачонки, Мени зикр қилсанг, Менга шукр қилган бўласан. Қачонки, Мени унутсанг, Менга куфр келгирган бўласан, — деди улуғ ва қудратли Зот”.⁸

Минг шукр, шукр қилиб, куфр

нелигин билдик. Куфр бир зиндондир, қийноқлари кўп. Қийноқлар ичида тузоқлари кўп. Куфр ўтдир алангасиз, тутаб ётар дунёда, кўзни ачитар. Куфр — “чарчарс” ёна бошлаётган олов қабрда, сўнгақлар ёнар. Минг шукр, шукр қилиб, сабрни топдик. Сабр қалқон бўлди, ёвга юзландик. Азиз этдинг, йўлингда дўстлар орғирдик, хор этма, Эгам. Фитналардан ўтдикми, сўнгги манзилга етдик — Ўзингдан ўзгага зор этма, Эгам.

Мана, бир минг уч юз тўқсон йил бўлибдики, улкан коинотнинг нуқтадек бир бўлаги — Заминда ҳамон талотум. Лекин, сал ўзгачарок:

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا
وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ

Замин бағрида ўша қақпаган қалблар, ўша қақраб қотган дийдалар ва дуога очилган қўллар саноқсиз. Ҳаракат ва ҳолат ҳам ўша: гоҳо зулмат қаърида гуллар очилар, тонг отар. Гоҳо нурлар порлаб, қонлар сочилар, кун ботар...

Бу ажиб синаотнинг хикмати Яратганнинг илмига ҳавола. Бизнинг имконимизда эса, синаотни кузатиш, ундаги такрорийлик ва

тадрижийликдан ҳайратланиш, шу ҳайрат баробарида бузилмас қонуниятни ҳис этиш бор, холос.

Келинг, зикр ва шукр оралиғида туриб, бу гўзал синаотни кузатайлик. Кўзларимиз қувонсин, қалбларимиз хотиржам, қадамларимиз собит бўлсин!

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

“Бизга ёлғиз Аллоҳнинг ўзи кифоя. У зот энг яхши ишончли вакилдир” (Оли Имрон, 173).

1. “Эй Муҳаммад, барча мавжудотни яратган Раббинг номи билан ўқи!” (Алақ, 1.)

2. Бақара 74.

3. “Аллоҳнинг Расули Муҳаммад (с.а.в.) ўтган ердан хуш бўйлар таралиб қоларди. Боши узра оппоқ булут, гўё чодир бўлиб соя соларди” (Сўфи Оллоёрнинг “Сабот ул-оҷизин” китобидан).

4. Ҳадис. Муслим ривояти. (“Риёзус-солиҳин” китобининг “Фазилуз-зуҳд” бобида қаранг.)

5. Аъроф, 205.

6. Аҳзоб, 72.

7. Бақара, 152.

8. Ҳадис. Зайд ибн Аслам ривояти. (Ибн Касирнинг “Тафсирул-Қуръон” китоби, I-жилд, 201-саҳифасига қаранг.)

9. “...Ерда бузғунчилик қиладиган, қонлар тўкадиган кимсани (халифа) қиласанми?” (Бақара, 30.)

Таништирув

Инсон ақл-заковатининг чегараси бор. Эс-да сақлаш қобилиятининг ҳам. Аммо баъзан шундай ҳоллар бўладики, инсондаги бу заковат имконият доирасидан чиқиб кетади. Бундай ҳолларни биз мўъжизавий, вайритабий деб ҳисоблаймиз. Қум шаҳрилик Муҳаммад Хусайн ана шундай мўъжизавий заковат соҳибидир. У беш ёшидаёқ Қуръонни тўлиқ ёд олиб бўлган. Оятларнинг маъносини форс тилига мукамал таржима қила олади. Қуръондаги ҳар бир сўз нечанчи саҳифада, қайси суранинг қайси оятида эканини бехато айтиб беради. Оғзидан ҳали она сути кетмаган шу мурғак бола Қуръонни ёддан ўқиш ва

ратчилар билан тўлиб тошади. Учрашувлар, турли мулоқотлар, баҳс ва мунозаралар, ҳар соҳа кишилари билан мубоҳасалар... Турли соҳа вакиллари, турли фан кишилари, ҳатто хорижий дипломатлар ҳам уни тез-тез зиёрат этиб туришади. Телевидение, матбуот ходимлари билан, олий ўқув юртларидаги устоз ва талабалар билан бўлган мулоқотлар, савол-жавоблар уни асло чарчатмайди. Ҳар қандай саволга Қуръон оятлари орқали берилган далилли жавоблари ҳаммани ҳайратга солади. У қаерга бормасин, отаси Муҳаммад Маҳдий ат-Табаа Табоий билан, хотин-қизлар йиғинига эса, онаси билан бирга боради.

Қатарнинг ад-Давҳа шаҳридаги Ёшлар марказида журналист-

ЕТТИ ЁШЛИ ФАН ДОКТОРИ

оятларига маъно бериш илми бўйича докторлик унвонига эга. Тафсир илмида ҳам, тажвид илмида ҳам докторлик унвонини олган. Англиянинг Куфинтири шаҳридаги «Ал-Ҳижоз» университети «Қуръон илми» номли рисоласи учун унга докторлик унвонини берган. Буларга қўшимча равишда Англиянинг «Ал-Лисанис» фахрий дипломига ҳам эгадир.

Илм доираси ниҳоятда кенглигидан «Илм ал-ҳуда» — «Бепоён илм» лақабини олган Муҳаммад Хусайн баҳор шабадаси каби ёқимли, чаманзор ичра очилган янги ниҳол каби нозик, тошлар орасидан қайнаб чиқаётган мусаффо булоқ каби софдир, унинг чақнаб турган қора кўзларидан болаликнинг ўйноқ палласи барқ этиб турибди. Айни чоқда, ажойиб бир мусаффолик, имонли кишиларга хос нурафшонлик, йирик олимлардаги сингари ҳайбат ва салобат акс этади. Болакай шу ёшида кўп юртларга борди. Ҳамма ерда унга қизиқиш катта, у қўнган меҳмонхоналар зиё-

лар билан бўлган учрашувда ҳар бир саволга Қуръон оятлари билан исботли жавоблар бердики, ҳамма лол қолди. Ад-Давҳа шаҳрида ташкил қилинган қатор учрашувларга минглаб илм-фан арбоблари иштирок этдилар. Шаҳарнинг таниқли уламолари, шариат пешволари ва диний арбоблар ҳамда Ислом ҳуқуқшунослари билан бўлган учрашувдаги жавоблари ҳам етти ёшли бу болакай ҳақиқатда ноёб қобилият эгаси эканидан далолат беради. Олиму фузалолар ундаги бу қобилиятни илоҳий неъмат деб баҳолашди. Унинг илми нафақат Исломнинг равнақида, балки бутун башарият тарихида катта из қолдиришини таъкидлашди.

Буюк олим ва кичик аллома

Фикҳ ва тафсир илмида Ислом оламига машҳур бўлган замонамиз алломаси шайх доктор Юсуф Қарзовий уйида Муҳаммад Хусайн билан отасини қабул қилди. Боланинг ноёб истеъдодини бир неча саволлар бериб

синаб кўрди. Унинг ҳар бир саволга Қуръон оятлари билан аниқ ва лўнда жавоб бериши буюк олимни ҳайратга солди. Муҳаммад Ҳусайн ҳаққига дуо қиларкан: «Аллоҳ таоло сени Исломга ва бутун дунё мусулмонларига ибрат ва ёрдамчи қилиб юборгандир», деди.

Ота билан суҳбат

Йигирманчи асрнинг ажойиб мўъжизаси бўлган бу истеъдодли бола ҳақида унинг отасидан баъзи нарсаларни сўрадик.

— Бу фарзанд Аллоҳнинг менга берган улугъ неъматидир. Ҳар намозимда Аллоҳдан менга заковатли, фаҳм-фаросатли, катта бўлганида олим бўладиган фарзанд беришини сўраб дуо қилардим. Аммо фарзандимизнинг беш ёшида ҳофиз ва олти ёшида фан доктори бўлиши етти ухлаб тушимизга кирмаган. Фақатгина Аллоҳнинг бизга улугъ иноятидир.

Бир куни икки ёшли пайтида тоғаси Қуръондан оятлар ўргатмоқчи бўлди. Биз унга: «Бу ҳали ёш, акаларидан сўранг», деб улгурмасимиздан, Муҳаммад Ҳусайн тоғаси ўқиган оятларни такрорлаб берди. Ҳайратга тушдик. Ўша пайтда у Қуръоннинг ўттизинчи порасини ёд билар экан. Онаси билан аёллар Қуръон ўқиш жамиятига бирга борганида онасига ўргатилган сураларни у ҳам тинглаб ёд олган экан. Ўғлимнинг бу ноёб қобилиятини сезгач, унга ҳар куни ярим соатдан Қуръон ва унинг маъноларидан дарс бера бошладим. У ярим соатда бир варақ Қуръонни маънолари билан бирга ёд олиш қобилиятига эга эди.

— Унга кишиларнинг ҳасада қилишидан кўрқмайсизларми?

— Йўқ. Уни Аллоҳнинг ўзи сақлайди.

— Ўғлингиз ўқишни қандай давом эттиряпти?

— Тўрт ойда араб тилини мукамал ўрганди. Университетда унга хос хона ва махсус ўқитувчи ажратилган. У университет дастури бўйича дарс олади. Ўқитувчисининг айтишича, у университет таълимини қийналмасдан пухта эгаллаяпти. Топшириқларни тўлиқ бажаради ва саволларга бенуқсон жавоб беради.

— Ҳозир қандай фанлардан илм оляпти?

— Араб ва инглиз тилларини пухта ўрганиш билан бирга, фикҳ илмини, тўртта мазҳаб йўллариини ўрганмоқда. Унга қўшимча равишда, университет дастуридан ташқари,

бошқа фанлар ҳам ўқитилмоқда. Ўзининг шахсий кутубхонасида уч юздан ортиқ китоб бор. Ислом тарихига жуда қизиқади. У уч ёшидан бошлаб одамларга ваъзхонлик қилади. Араб ва форс тилларида унинг хутбалари видео кассеталарга ёзилиб тарқатилган.

— *Уйга ака-укалари билан муносабати қандай?*

— Унинг ўн ва ўн икки яшар акалари ва уч яшар синглиси бор. Бошқалар каби ака-укалари билан болаларча муомалада бўлади. Аммо чегарадан чиқиб кетмайди. Ундаги Аллоҳ берган қобилият бошқа болаларимда йўқ.

— *Нималарга қизиқиши ҳақида ҳам гапирсангиз.*

— Уйда ака-укалари билан талашиб-тортишиб ўйнайди. Футбол ўйнашга, велосипед минишга қизиқади, кўғирчоқ филмларни томоша қилишни яхши кўради.

— *Катталарга ва бегона кишиларга нисбатан ўзини қандай тутасиз?*

— Катталарни ҳурмат қилади. Гурур ва кибр аломатлари сезилмайди. Ҳар қандай кибр ва гурур Аллоҳгагина хос эканини Қуръондан билгани учун ўзини оддий болалар қатори ҳис қилади.

Биз Қум шаҳрида яшаймиз. Шаҳримиз кичкина, у ерда болалар учун сайлгоҳлар йўқ ҳисоби. Шунинг учун уйимиз доим зиёратчилар билан банд.

— У нималарни ёқтирмайди?

— Ортиқча мақтовни, кишиларнинг уни сийпалаб-суркашини, аёлларнинг ўпишини ва у билан қўл бериб кўришишларини ёқтирмайди.

— *Ўғлингиз ҳақида бирор рисола тайёрланганми?*

— Ҳа, Аллоҳнинг инояти билан Қуръон юзасидан берилган саволларга жавобларини ифода этувчи уч юз саҳифали бир журнал чиқарилди. Ана шу яқин орада китоб шаклида ҳам чоп этилади.

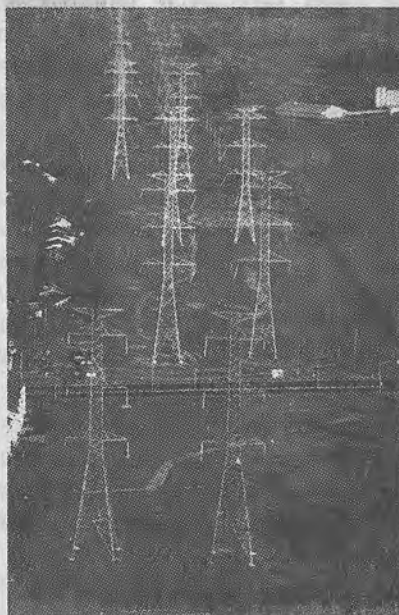

Илҳомжон ЭШОНЖОН таржимаси
(Қатарда нашр этиладиган "Саййидати"
журналининг 1998 йил 31 июлги 907-сонидан.)

ШАЪБОН ДҶҲАН

ИСМ ВА ТЕХНОЛОГИЯ

Давоми. Бошланиши ўтган сонларда.

6. Яна бир ишорат

Бир сўз айтингики, маъноси, услуби, ифодаси, равонлиги ва ҳоказолари билан ҳаммани сеҳрласин. Сиз айтган бу сўз фақатгина ёнингиздагиларга эмас, кейингиларга ҳам таъсир қилсин. Қисқаси, у сўз ҳар даврга хитоб этсин. Барча давр инсонларининг фикр ва туйғуларига озуқа бўлсин.

«Шундай сўз ҳам бўлиши мумкинми?» дея эътироз билдиришга шошилманг. Тўғри бундай сўзни биз айтолмаймиз.

Аллоҳ ва пайғамбарининг сўзи инсонларнинг сўзидан ана шу нуктада фарқ қилади. Аллоҳ ва пайғамбарларнинг каломи мангуликка дахлдор ва абадийдир, ҳар даврга ва бутун инсониятга хитоб қилади, қалбларни, руҳларни, туйғуларни озиклантиради. Куръони Каримнинг оятлари ва Расулulloҳнинг (с.а.в.) юз мингларча ҳадислари бунинг очик далилидир.

Истасангиз, бир ўрناق бўлсин учун, Зарийят сурасининг илк оятларига назар ташлаймиз.

وَالذَّرِيَّتِ ذَرَوًا ۝۱ فَالْحِمْلِاتِ وَقِرًا ۝۲
فَالْجَرِيَّتِ يُسْرًا ۝۳ فَالْمَقْسِمَاتِ أَمْرًا ۝۴
إِنَّمَا نُوعِدُونَ لَصَادِقٌ ۝۵ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ۝۶

Биринчи оятдаги «зарва» калимаси чангитиб олиб кетиш, тўзитиш, эзиб майдалаш маъноларида келади. «Зарийят» эса, эзиб майдаловчи, совурувчи, тўзитувчи қувватлардир. Лугатан, зарралар, атомлар маъносини билдиради.

Тўзитиб совурувчи қувватлар шамол ва бўронлар бўлиши мумкин. Вулқонларни ҳаракатга келтирган, сўнг тинчитган, мавжудотларни ва турли жинсларни парчалаб, ҳар тарафга тўзитган вазифадор малаклар бўлиши мумкин. Кейинги даврларда кашф этилган борут (порох), динамит каби портловчи моддалар бўлиши ҳам эҳтимолдан холи эмас. Қисқаси бу хусусиятни ўзида акс эттирган ҳар нарса бўлиши мумкин. Балки атом бомбасидир. Албатта, у ҳам бўлиши мумкин.

وَالذَّرِيَّتِ ذَرَوًا ۝۱

«Юк ташувчиларга қасам» (Зарийят, 2) ифодаси юкли ҳар нарсани камраб олади. Бунга нималар кириши мумкин? Ёмғирли булутлар, булутларни суриб кетган шамоллар, хомиладор аёллар ёки унга сабаб бўлганлар ва ҳоказо.

Биринчи ва иккинчи оятларни бир-бирининг давоми деб қараш мумкин бўлгани каби, уларга алоҳида-алоҳида маъно берилса ҳам бўлади.

فَالْمَقْسِمَاتِ أَمْرًا ۝۴

«Осон оқиб кегувчиларга қасам» (Зарийят, 3).

Бу оят кема, поезд, автомобиллардан тортиб, учок ва ракеталарга ҳам далолат қилади.

فَالْجَرِيَّتِ يُسْرًا ۝۳

«Ишни тақсим этувчиларга қасам» (Зарийят, 4).

Бу оятда Аллоҳ таоло аввалги уч оятда зикр этилган ҳодисаларни бошқарган Жаброил, Микоил, Исрофил ва

Жон олувчи фаришта каби малаклар билан қасам ичмоқда.

Биз мазкур вазифалар ва уларни зиммасига олганлар устида тўхталиб ўтирмаймиз. Зеро, уларнинг ахамияти кейинги оятларда очиқ баён қилинган бўлиб, бизга шундай хитоб қилади:

«Бугун бу ишларни режали ва дастурли бир тарзда бошқарган Аллоҳ муҳаққак сизни қайта тирилтиражакдир. Бу ишларни осонгина амалга оширган Зот сизни тирилтира олмайдими? Сизга ваъда қилинган ўлимдан кейинги тирилиш ҳақдир. Мукофот ва жазо кун мутлақо воқеъ бўлгувчидир. Қилган яхшилигининг мукофоти ва ёмонликнинг жазосини, албатта, кўрасиз».¹

Қиёматга далил сифатида келтирилган илк уч оят тўртинчи, бешинчи ва олтинчи оятларда нукталанади. Мазкур оят бизларга: «Бу ишларни осонгина бажарган Аллоҳ сизни қайтадан тирилтиришга қодирдир!» дея хитоб қилади.

Қуръони Карим охира-нинг исботи хусусида далиллар келтирар экан, билвосита илмий кашфиёт ва янгиликларга ҳам ишорат этади. Сир ва хазиналар, ҳисобсиз маънолар билан тўла оятлар атомдан электрга қадар бир қатор илмий кашфиётларга далолат қилмоқда.

Қандай дейсизми? Илк оятда зикр этилган «зарийат» калимаси «зарра» сўзининг кўплик шакли эканини уқтирган эдик. Зарранинг физика-

даги ифодаси атомдир. Шундан келиб чиқадиган бўлсак, оятнинг маъноси «тўзиган атомларга қасам» бўлади.

Энди бу ҳақиқатни кейинги оятлар билан боғлиқ ҳолда кўриб чиқсак:

«Тўзиган атомларга, юк ташувчиларга, осон оқиб кетувчиларга қасам...» Бу ифодалар сизга нимани эслатапти? Электрни эмасми? Ҳа, давримиз кишиси оятларни бошқа маънолари билан бир қаторда электр оқими маъносида ҳам тушунади. Чунки тўзиган, парчаланган атомлар бир сонияда 300 минг километр тезлик билан оқадиган электр оқими таъсирида қолади. Атомдан атомгача сачраган электронлар биз ток деб атайдиган оқимни вужудга келтиради. Бу энергия оқими чироқларга, музлатгичларга, бошқа турли жиҳозларга бориб тарқалади. Бу тарқалиш оятларда нақадар гўзал ифодаланган.

Оятларга қиёматга ишорат нуктаи назаридан ёндашадиган бўлсак, ушбу ҳақиқатга дуч келамиз:

«Электр деган кўз билан кўрилмайдиган мўъжизавий бир неъматни яратган Аллоҳ уни физик бир режа ва ўлчов ичида манзилдан-манзилга узатиб, инсон хизматига бериб қўйибди. Уни симлар воситасида ҳар ёнга тарқатиб, уйингизни иситасиз, ёрита-сиз, асбобларингизни ишлата-сиз. Электрдек хизматкорга бунчалар кўп вазифани юк-лаб қўйган Аллоҳ нималарга қодир эмас?! Шунча ишни

осонгина идора этган Аллоҳ инсонни ўлгандан сўнг қайта тирилтириши ва ҳисобга тортиши шубҳасиздир!»

Кўриб турибмизки, Қуръони Карим бир томондан охи-ратга далиллар келтиради, бошқа томондан илм ва кашфиётга йўл кўрсатади. Модомики электрга ўхшаш яна ҳисобсиз хизматкорларни бўйсундириб қўйган Аллоҳ ўлгандан сўнг тирилтиришни ваъда қилаётган экан, у ҳолда ваъдасига асло хилоф қилмайдиган Ҳақ субҳонаху ва таоло, албатта, бизни тирилтиражакдир. Унинг қудрати ҳар нарсадан устундир.

Мухаммад Зариф
ҲИКМАТЗОДА таржимаси

Қуръоннинг оятлари нозил бўлганича нозил бўлди. Энди унда шундай оятлар борки, уларнинг таъвили улар нозил бўлишларидан олдин ўтган. Ва шундай оятлари борки, уларнинг таъвили Расулуллоҳ (с.а.в.) замонларида воқеъ бўлди. Бошқа бир оятларининг таъвили эса, Расулуллоҳдан (с.а.в.) кейин ҳеч қанча ўтмасдан келди. Яна шундай оятлари борки, уларнинг таъвили энди келади. Қиёмат зикр этилган оятларнинг таъвили қиёматда, ҳисоб кун, жаннат, дўзах ҳақида зикр келган оятларнинг таъвили эса, ҳисоб кунда воқеъ бўлур...

Абдуллоҳ ибн
МАСБҮД

¹ وَإِنَّا لَوَاعِدُونَ لَاصَادِقٌ وَإِنَّ إِلَيْنَ لَوَاقِعٌ Сизларга ваъда қилинаётган нарса (қайта тирилиш) шак-шубҳасиз ҳақ-ростдир!

Ва албатта, (Қиёмат кунда) жазо-мукофот воқеъ бўлгувчидир. (Зарийат, 5—6).

КИМ ҲАҚ:

БАРТОЛДМИ ёки

КУСТОМИ?

Мана, ўн тўрт асрдирки, Ислом дини порлок машъала каби инсониятни жаҳолат ботқоғидан абадий маърифат чаманлари сари бошлаб кетяпти. Имон неъматидан бахраманд милёнлаб кишилар кураи заминда солиҳ амаллар, эзгу ишлар ила Аллоҳ таоло ризолигини топишяпти, Ҳақ йўлдан чекинганлар эса, ҳамон жаҳолат ва зулмат чангалзорларида адашиб – улоқиб юришибди. Айни чокда, исломиятнинг дастлабки кунларидан бошланган имон ва куфр мунозараси тўхтамай давом этиб келяпти. Айниқса, бундай мунозара-муҳокамалар илм-фан бобида юксак чўққиларни забт эта олган аҳли тафаккур ва илм соҳиблари орасида ҳам учраб турадики, ушбу мақола қисман шу ҳақдадир.

Аллоҳ таоло Куръони Каримнинг бир неча оятларида денгиз ва дарёларни қандай яратиб қўйганини айтади:

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ
سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ

«Дарё-денгиз тенг бўлмас – буниси ширин-тотли ва ичилиши осон, буниси эса шўр-тахирдир» (Фотир, 12).

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ
أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا ﴿٥٢﴾

«(Аллоҳ) икки денгиз-дарёни буниси чучук-ширин, униси шўр-аччиқ қилиб оқизиб қўйган ва уларнинг ўртасида тўсиқ-тўғон ва кўринмас парда қилиб қўйган зотдир» (Фурқон, 53).

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١١﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿١٢﴾

«У зот икки денгиз-дарёни бир-бирлари билан учрашадиган ҳолларида (ёнма-ён) оқизиб қўйди. (Аммо) у иккисининг ўрталарида

бир тўсиқ бўлиб, улар (ўша тўсиқдан) ошиб ўтмаслар» (Раҳмон, 19-20).

Изоҳ: Маълумки, денгиз қаъри ҳам, дарё туби ҳам сув бемалол сизиб ўта оладиган қумлоқ ёки тупроқдир. Кўп ҳолларда шўр сувли денгиз билан чучук сувли дарё ёки кўл шундоқ ёнма-ён жойлашиб ҳам қолади. Лекин Аллоҳ таолонинг қудрати билан улардан бирининг шўри иккинчисига уриб кетмайди.¹

Машҳур шарқшунос, Ислом тарихи ва маданияти, араб халифалиги, мусулмон дунёси ҳақидаги бир неча йирик асарлари ва тадқиқотлари билан танилган Василий Владимирович Бартолд ана шу илоҳий ҳақиқатни тан олгиси келмайди ёки унинг асл маъно-моҳиятини тушуниб етмайди. У ўзининг «Куръон ва денгиз» асарида шундай ёзади:

«Арабча «бахр» сўзи форсийдаги «дарё» сўзи каби фақатгина «денгиз» сўзини эмас, шунингдек, «катта дарё» маъносини ҳам англатади. Ҳатто айрим мусулмон тафсирчиларининг ҳам эътироф этишларича, Куръоннинг ўша оятлари (XXV, 55 ва XXV, 13) ана шу билан изоҳланади. Икки денгиз – чучук ва шўр сувли денгиз ҳақида сўз юритилган бу оятлар ўрнчага таржимада анча ғалати таассурот туғдиради. Бир оятда (XXV, 55) қўшимча қилинганки, гўё Худо икки денгиз ўртасига бузилмас тўсиқ-тўғон ва кўринмас парда қилиб қўйган. «Чучук» тушунчаси «фурот» сўзи билан англашилади. Фурот дарёси ҳам шундай аталади. Бу ердаги оҳангдошлик тасодифий эмаслиги шундоққина кўриниб турибди. Куръон оятида (XXXV, 13) ҳар икки – чучук ва шўр денгиздан одамлар ўзларига керакли нарсаларни олишлари ҳақида сўз борганда Ҳинд океани ва Фурот дарёси бўйлаб кемалар қатнови назарда тутилган. Бу ҳолда «тўсиқ» деганда Фурот дарёсини Форс кўрфазидан ажратиб турган қуруқликни тушуниш керак» (В. В. Бартолд. Сочинение. VI том. 545-стр. Москва. 1966).

Шарқшунос олим бир неча чалкашликларга йўл қўйган:

Биринчидан, арабчадаги «бахр» сўзи денгизни, форсий «дарё» сўзи эса ҳақиқатан дарёни англатади. Олим ёзганидай, «катта дарё» маъносини бермайди;

иккинчидан, Қуръони Карим оятларининг рақами ҳам нотўғри берилган. Денгиз ва дарёлар ҳақида XXV, яъни, Фурқон сурасининг 53-оятида, XXXV, яъни, Фотир сурасининг 12-оятида сўз боради;

Бартолд мақоласидаги учинчи чалкашлик эса, унинг Қуръон оятларидаги асл маънони, Қуръони Каримнинг илоҳий мўъжизасини тушуниб ета олмай, «чучук» сўзи билан Фурот дарёси номларини аралаштириб юборганидир. Шарқшунос олим ёзганидай, чучук ва шўр сувдан одамлар ўзларига керакли нарсаларни олишлари ҳақида айтилгани фақат денгиз ва дарёлардаги кема катнови ҳақида эмас.

Ахир, Фотир сурасининг 12-ояти давомида Аллоҳ таоло очиқ-ойдин шундай дейди: «Сизлар (уларнинг) ҳар биридан янги гўшт (яъни, балиқ тутиб) ейсизлар ва тақадиган зебзийнат чиқариб олурсизлар». Ва яна академик Бартолд Қуръони Карим оятларининг фақат зоҳирий маъноларига берилиб кетиб, шўр сувли денгиз остидан чучук сувли дарё оқиши, уларнинг суви аралашиб кетмай, Аллоҳ таоло улар ўртасига тўсиқ-тўғон, кўринмас парда ташлаб қўйгани ҳақидаги илоҳий ҳикматни илғай олмайди. Оқибатда Қуръон оятларининг мўъжизаси олдида гангиб, бутунлай бошқа томонга чалғиб кетади. Оятдаги «тўсиқ» деган тушунчани Фурот дарёси ва форс кўрфази орасидаги қуруқ ер, деб тушунтирмақчи бўлади. Аслида шундайми?

Келинг, шундай номдор ва машҳур академик билан биздай бир фақир тортишиб ўтирмайликда, уни тўғридан-тўғри франсалик машҳур олим, сув ости дунёсидаги тадқиқотлари билан оламга танилган Жак Ив Кустога (капитан Кусто) рўпара қила қолайлик. У шундай ёзади:

«Баъзи тадқиқотчилар ўзаро фарқли денгиз оқимларини бир-биридан айириб турадиган тўсиқлар мавжуд, деган гоъни илгари суришган, биз шу қарашлар устида иш олиб бораётган эдик. Пировардида аён бўлдики, Оқ (Ўрта Ер) денгизнинг ўзига хос иссиқлиги, шўрлиги ва зичлиги бор. Айни пайтда, у ўзига хос жонлиларни боқади. Сўнгра Атлантика океанидаги

сув қутласини (массасини) текширдик ва Оқ денгизникидан батамом фарқли эканини кўрдик. Ҳолбуки, бу икки сув қутласи Жабали Ториқ («Гибралтар» ҳам дейишади) бўғозида бирлашади. Ва бу қўшилиш минг йиллардан буён давом этиб келмоқда. Шунга кўра, икки денгиз суви бир-бирига аралашиб кетиши лозим эди, аммо шўрликда, зичликда таркибидаги модда миқдорларида тенглик (ёки шунга яқин бир ҳолат) юзага келмаганлигини, яъни, оқимлар бир-бирига қўшилиб кетмаганини ва ҳар икки денгизнинг битта бўлиб кетган жойларида ҳам сувларнинг сифати, таркиби бошқа-бошқа эканини ҳайронлик билан кузатдик. Текшириш давомида бизни лол қолдирган яна бир ҳолатга дуч келдик: бу икки денгизнинг бирлашув нуқтасида қандайдир ғаройиб бир сув тўсиғи бўлиб, уларнинг қўшилиб кетишига

ўша монёлик қилаётган эди. Худди шундай «сув тўсиғи» 1962 йилда олмон илм одамлари томонидан Адан кўрфази билан Қизил денгиз бирлашган Мандак бўғозида ҳам топилган эди. Кейинги тадқиқотларимизда фарқли васфдаги барча денгизларнинг бирлашма нуқталарида айни сув тўсиғи мавжуд эканининг гувоҳи бўлдик»

(«Илоҳий мўъжизалар – 2», 9 – 10-бет, Тошкент, 1996).

Бу гапларга қўшимча қилмоқ жоизки, денгизлардаги сув тўсиғи билан боғлиқ кузатув натижаларини эълон этган Капитан Кустога кўп ўтмай унинг энг яқин дўсти доктор Морис Басэйл бу кашфиётнинг янгилик эмаслигини, чунки бу ҳолат Қуръони Каримда очиқ-ойдин айтиб қўйилганини маълум қилади. Бу сўзлар Кустони доводиратиб қўяди ва у Қуръондан ўша оятларни ҳайрат билан эшитади. Сўнгра бундай деб юборади:

«Замонавий илм эришган кашфиётларни ўн тўрт аср аввал айтиб қўйган Қуръон, гувоҳлик бераманки, Аллоҳнинг каломидир!»

Сўзимизни яна бир машҳур олим Бэконнинг бир кўрсатмаси билан якунласак. У дейди: «Табиатда учрайдиган ҳар тошнинг остини кўтариб қараш керак. Чунки ҳақиқатга баъзан катта кўчаларда эмас, сўқмоқ йўлларда дуч келинади».

Аҳмад МУҲАММАД ТУРСУН

1. Оятлар таржимаси ва изоҳ Алоуддин Мансурга оид.

ИСЛОМ НУРИ

Ўзбекистонда «Ислом нури» газетасини билмаган мусулмон бўлмаса керак. Чунки у туғилган кундан бошлаб қалбларга, хонадонларга, юртимизга Ислом нурини таратишга астойдил бел боғлаган. Яқинда у ўн ёшга тўлди. Шу муносабат ила «Ислом нури» газетасининг бош муҳаррири Исомиддин Олимов хушхабарларида бўлиб, икки оғиз суҳбатларини олдик.

– Исомиддин ака авваламбор тўй қутлуғ бўлсин. Маана, «Ислом нури»нинг дунёга келганига ўн йил тўлди. Сиз ҳам ташкил этилишидан то шу бугунгача газетада хизматдасиз. Унинг дунёга келиш тарихи, бугуни ва эртаси ҳақида сўзлаб берсангиз.

– Мустақиллик арафаси, истибдод тузум емирилиб, эркинлик шабадалари эсаётган бир палла. Диёримиз мусулмонларини ижтимоий ҳаётда рўй бераётган воқеа-ҳодисалардан вақтида хабардор этиб туриш зарурати туғилди. Аллоҳнинг иродаси ва давр талаби билан «Ислом нури» газетаси юзага келди. Бу қутлуғ, хайрли ишга Ўзбекистон мусулмонлари идораси раҳбарияти ва уламоларимиз ташаббускор бўлишди.

Газетанинг илк сони 1990 йилнинг март ойида босмадан чиқди. Дастлабки сонларида ноқ халқнинг оғзига тушди. Ададимиз тез орада олтмиш минг, уч-тўрт ой ўтиб эса, юз минг нусхага етгани ҳам муштарийларимиз бизни яхши кутиб олганидан далолат беради. Шунингдек, ўттиз мингга эски ўзбек ёзувида чоп этилар эди.

Таҳририят фаолият ривожидан биринчи муҳарриримиз Муҳаммад Шариф Жуманнинг хизматлари беқиёс бўлди.

Саъдулла ака масъул котиб, Баҳодир Муртазо бўлим мудир эди. Мен ўша пайтлар техник муҳаррир вазифасида фаолият кўрсатганман.

Ҳозирги ҳолатимиз ҳақида гапирадиган бўлсам, Ўзбекистонда кечаётган бозор иқтисодиёти муаммоларига биз ҳам шерикмиз. Ўтган йиллардаги вақтинчалик иқтисодий қийинчиликлар туфайли фаолиятимиз бир оз сусайган эди. Ҳар ҳафтада чиқиб турган газетани ойда бир марта чиқарган вақтларимиз ҳам бўлди. Аллоҳ таолога беадад шукр, ҳозир фаолиятимиз анча жонланган. Ўтган йилнинг адоғларида хўжалик ҳисобига ўтдик. Ўзбекистон мусулмонлари идораси муассислигидаги алоҳида таҳририят сифатида фаолият кўр-

Келажакдаги ниятларимиз янада улкан. Ҳар бир вилоятда газетанинг муҳбирларини тайинлаш, Ўзбекистон мусулмонлари идораси фаолияти ҳамда юртимиз мусулмонлари ҳаётида рўй бераётган ижобий ўзгаришларни мунтазам ёритиб бориш, шунингдек, хориждаги ватандошларимиз билан боғланиб, уларнинг турмуш тарзларига оид хабарлар бериб бориш ва ҳоказолар эртанги режаларимиздир.

Ҳадемай, буюк алломалар Бурҳониддин Марғиноний ва Имом Мотуридийнинг таваллуд тўйлари ўтказилади. Яна бошқа кўплаб хайрли ишлар бор. Уларнинг ҳаммасида газетамиз фаол иштирок этиб, юртимиз, динимиз равнақиға ҳисса қўша, беҳад хурсандмиз.

Кошиф ОМОН суратга олган.

сатяпмиз. 2000 йилнинг январидан бошлаб обуна ташкил этдик. Йилнинг иккинчи ярми учун обуна яна давом этяпти. Беш мингга яқин ўқувчимиз бор. Икки ҳафтада бир марта чиқиб турибмиз. Мақсадимиз – кейинги йилдан, аввалгидек, ҳар ҳафтада мухлислар билан учрашиб туриш ва муштарийлар сафини кенгайтиришдир.

– «Хидоят» журнали таҳририят ходимлари ҳам, мухлислари ҳам «Ислом нури» газетасини ўн йиллик тўйи билан чин дилдан табриқлайди ва ажойиб, сермазмун мақолалар, катта-катта хайрли тадбирлар кутиб қолади. Раҳмат.

Абдуғафур ИСКАНДАР
суҳбатлашди.

ТАҚДИМ

Буюк ватандошимиз Амир Темур ва унинг авлодлари Туронзаминнинг ҳар бир қадамини қутлуғ қадамжоларга айлантириш учун хайрли ишларни амалга оширишган. Айниқса, Соҳибқирон замонида улуғ алломалар, буюк авлиё зотларнинг хоки поклари ва қабрларини турли Шарқ мамлакатларидан кўчириб Мовароуннахрга келтиришга алоҳида эътибор билан қаралган. Қашқадарё вилоятидаги Хўжаи Жарроҳ ва Хўжаи Муборак зиёратгоҳлари ҳам ана шу тарзда бунёд этилган.

Амир Темур ҳозирги Муборак шаҳри яқинида харобалари ястаниб ётган Занжи Сарой қароргоҳини қурдириб, бу ерларни обод қилиш ишига меҳр қўйган. Шунинг учун ҳам бу ерга асли Марвда (ҳозирги Туркменистоннинг Мари шаҳри) ҳижрий 118 йили (м.736) туғилган ҳадис илмининг асосчиларидан бири, олими, саккиздан ортиқ илмий китоблар муаллифи Хўжа Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ал-Марвазийнинг Фурот дарёси ёқасида жойлашган Ҳийт қишлоғидаги қабридан хок олиб, Занжи Сарой яқинига келтириб дафн этиради.

Қуйида эълон этилаётган асарда айтилишича, Ибн ал-Муборак Ҳийт қишлоғида вафот этмаслигини Аллоҳдан сўрар экан, лекин тақдирда буюрилгани бўлади. Бундай илтижо сабаби номаълум, аммо баъзи йиллари Фурот дарёсига сел келиб, Ҳийт

қишлоғини сув босиши, натижада турли юқумли касалликлар тарқалиши Ибн ал-Муборакка ёқмас эди, деган хабарлар бор.

Соҳибқирон Амир Темур эҳтимол Ибн ал-Муборакнинг қабр хокини кўчиришда ушбу ҳолатни эътиборга олган бўлиши ҳам мумкин. Хўжа Муборакнинг хоки қўйилган ҳозирги Муборак шаҳри яқинидаги қабристон зиёратгоҳ жойга айланган.

Маълумки, Ибн ал-Муборак ҳақида Шарқ олимлари қатор илмий тадқиқот ишлари яратганлар. Шулардан бири мисрлик доктор Абдул Маъжид ал-Муҳтасибнинг «Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ал-Марвазий» номи илмий-оммабоп рисоласидир.

Ушбу рисолаи Ўзбекистон мусулмонлари идорасининг Қашқадарё вилоятидаги вакили, Қарши шаҳар «Кўк гумбаз» жомеъ масжидининг имоҳатиби Ҳожи Исмоил Райҳон ўғли арабчадан моҳирлик билан таржима қилиб, катта бир хайрли иш қилган. Ушбу таржима орқали биз Ибн ал-Муборакнинг ҳаёти ва илмий фаолияти билан кенгроқ танишиш имкониятига эга бўлдик.

Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ватандошимиздир. Унинг ҳақида ҳикоя қилувчи ушбу мўъжаз рисоладан парча «Ҳидоят» ўқувчиларида катта қизиқиш уйғотишига ишонамиз.

Назар ҲАКИМОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор.
Қарши ш.

Доктор Абдул Маъжид ал-МУХТАСИБ

АБДУЛЛОҲ ИБН АЛ-МУБОРАК

Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ал-Ханзалий ал-Марвазий ал-Хуросоний табаъа тобеъинлардан бўлиб, Ханзала қабиласига тегишли жойи бўлмаса ҳам, бу нисбатни отаси ал-Муборак туфайли олган. Ривоятларга қараганда, Абдуллоҳнинг отаси ҳамадонлик Бани Ханзала қабиласи савдогарларидан бир кишининг ходими бўлган. Абдуллоҳ Ҳамазонга келадиган бўлса, у ерликлар кейинча ҳам уни отаси туфайли изза-хурмат қилишар эди.

Ал-Марвазий – Абдуллоҳнинг туғилган жойига, яъни, Хуросоннинг ўша пайтдаги пойтахти Марвга нисбатандир. Ўз даврида Хуросон катта мамлакат бўлиб, чегараларининг аввали Ироқдан бошланиб, охири Ҳиндистонда тутаган. Унинг Нисопур, Ҳирот, Марв, Балх, Толкон, Насо, Абивард, Сарах каби катта шаҳарлари бўлган.

Ишончли ривоятларга қараганда, Ибн ал-Муборак 118 ҳижрий йили Марвда туғилган. Отаси турк, онаси хоразмликдир. Абдуллоҳ ибн ал-Муборакнинг таржimai холида рафикаси ҳақида хабарлар йўқ. Кунаси (лақаби) «Абу Абдурахмон» бўлиб, унинг Абдурахмон исми ўғли бўлганига ишора қилади. Лекин унинг фарзандлари ҳақида ҳам хабарлар йўқ. Ал-Ҳоким Абдуллоҳ ан-Нисобурий:

«Ибн ал-Муборак фарзандлик бўлмаган», деган хабар қолдирган.

Маълумоти

Ибн ал-Муборакнинг бошланғич таълими ҳақида аниқ бир фикр бўлмаса ҳам, у ёшлигида пухта билим эгаллаганига шак-шубҳа йўқ. Хусусан, саҳобаларнинг (Аллоҳ улардан рози бўлсин) шогирдлари бўлган уламолардан ва Марвнинг шайхларидан Пайғамбаримиз (с.а.в.) сийратлари, ҳадис, Қуръони Карим ва араб тили бўйича анчагина илм олишга муваффақ бўлган.

Ибн ал-Муборакнинг Сохр исми дўсти унинг қувваи хофизаси (ёд олиш қуввати) ниҳоятда кучли бўлгани ҳақида ҳикоя қилиб, шундай дейди: «Биз бошланғич мадрасада илм таҳсил этиб юрган давримизда ёш бола эдик. Бир куни Ибн ал-Муборак иккимиз хутба ўқиётган бир кишининг яқинидан ўтиб борардик. У киши узун хутба ўқиди. Ибн ал-Муборак менга: «Бу хутбани ёдлаб олдим», деди. Бу гапни ўтирганлардан бир киши эшитиб қолиб: «Қани, бир айтиб бер-чи», деди. Шунда у хутбани бир харфини ҳам қолдирмасдан ёддан айтиб берди. Ибн ал-Муборак бу хутбани эшитган захотиёқ ёдлаб олган эди».

Отаси ал-Муборак ўгли Абдуллохни шеърлар ёдлашига ундар ва кизиқтирар эди.

Ибн ал-Муборак илк бор хадис эшитган олим марвлик шайх Юнус ибн Нофъ ал-Хуросоний бўлган. У кози Фоним ал-Марвазийнинг отаси эди. (159 х. й. вафот этган.) Ибн ал-Муборак тобеъинлардан бўлмиш Робъ ибн Зиёд ал-Бакрийдан (140 х. й. вафот этган) ҳам хадис эшитиш имкониятига эга бўлди. У Марвга келган басралик Абу Исом ал-Музаний (Абу Халид ибн Убайд ал-Аткий)дан ҳам хадис эшитган. Ўша даврнинг уламолари уни ҳурмат қилишар ва иззат-икром кўрсатишар эди. У уловга минган пайтда Ибн ал-Муборак унинг кийимларини тузатиб кўярди. Яна Ибн ал-Муборак бир оз вақт Марвда қозилик қилган басралик Муҳаммад ибн Собит ал-Абийдан ҳам хадис ривоят қилган. У дастлабки илми Яъқуб ибн ал-Қавқоъ ат-Таймий ал-Марвазий ал-Қозий ва Мансур ибн Абу Сарира ал-Марвазийлардан ҳам олган.

Ибн ал-Муборак тобеъин ва табаъи тобеъинлардан араб тили, фикх ва хадис илмларини мукаммал ўрганиш учун бошқа Исломи мамлакатларига сафар қилди. Баъдодлик хатиб Абдон ибн Усмон шундай дейди: «Абдуллох илк бор 141 хижрий йили Ироққа сафар қилган». Шу маълумотга қараганда, Ибн ал-Муборак илм олиш учун сафарларини бошлаганида йигирма уч ёшда бўлган.

Ибн ал-Муборакнинг Марвдаги ҳовлиси гўё бир маърифат уйи эди. Бу ерда олимлар, илм толиблари ва бошқа мурувватли кишилар тез-тез тўпланишиб, ҳар хил мавзуда илмий мажлислар қуришар эди. Шогирдлар Ибн ал-Муборакдан араб тили, фикх ва хадис илмидан кўп нарсаларни сўраб ўрганишар эди. Бу каби илмий давралар ўзининг билимидан қониқмаслик хиссини уйғотди ва уни бошқа Исломи мамлакатларидаги фуқаҳо ва муҳаддис уламолар билан учрашишга ундади.

Ибн ал-Муборак Куфада Абу Ханифа ан-Нўъмон билан учрашди ва унинг фикхий билимларидан баҳраманд бўлди. Шунингдек, у тобеъинлардан Исмоил ибн Абу Халид, Сулаймон ибн Меҳрон ал-Аъмаш ва табаъи тобеъинлардан Суфён ас-Саврийлардан ҳам хадислар эшитди. Ўша пайтда Куфадан кейин иккинчи шаҳар ҳисобланган Басрада Ҳамд ибн Тайравайх ат-Тобий ва Сулаймон ибн Тархон ат-Тамимийдан ҳам хадислар эшитган. Етти корининг бири Абу Амр ибн ал-Ало ал-Мазоний ал-Басрийдан Қуръон тиловати сабоқларини олди. Ибн ал-Муборак Ироқдан сўнг Хижоз, Шом, Миср, Яманга сафар қилди ва бу мамлакатлардаги уламолардан ҳам илм ўрганди. Шундай қилиб, Ибн ал-Муборак ўз давридаги машҳур Исломи мамлакатлари уламоларининг барчасидан илм олган, дейишимиз мумкин.

Дорул Хижратда (Мадинада) Абдуллох ибн ал-Муборак Молик ибн Анасдан фикх илмини ўрганди ва «Ал-Муваатто» китобини ривоят қилди. У Маккада Абдул Малик ибн Абдул Азиз ибн Журайждан ҳам фикхни ўрганди. Абул Фараж ал-Исбахоний келтирган бир хабарда Ибн Журайж ироқликларга хадис айтиб бераётган пайтида уларнинг ичиди Ибн ал-Муборак ҳам борлигини айтган эди. У Шом аҳлининг фақиҳи ва муҳаддиси бўлган ал-Авзойдан фикх ва хадис илмини эгаллади, Яман муҳаддиси Муъаммар ибн Рашиддан хадислар эшитди.

Ибн ал-Муборак ҳазратлари хадис илми соҳибларининг

энг фақиҳларидан ҳисобланади ва шу тоҳада Суфён ас-Саврий, ал-Авзой, Айюб ас-Сахтиёнӣ, Ибн Журайжлар билан бир қаторда туради. Ҳам хадислар ёдлаб, ҳам бир пайтнинг ўзиди фақиҳ бўлиш мушкул иш. Масалан, ар-Робъ ибн Сулаймон бир нақл келтирадики, унда айтилишича, Аш-Шофъий Абу Али исмли кишидан ҳам муҳаддис, ҳам фақиҳ бўлиш учун маслаҳат сўраганида, у: «Бу иш жуда мушкул, сента йўл бўлсин», дея қайтарган экан.

Ибн ал-Муборак Исломи илмининг ҳамма кирраларига қатта эътибор берарди. У хадисни, фикхни, қироатни ва одоб-ахлоқ илмларини биргалликда ғайрат билан ўрганган ва: «Мен одоб-ахлоқ илмини ўттиз йил ўргандим ва йигирма йил талаби илм қилдим», деган.

Дарҳақиқат, ўша даврда аввал одоб-ахлоқ ўрганилар, сўнг илм олишга киришилди эди.

Шомликлар Ибн ал-Муборакдан: «Сиз қачонгача илм оласиз?» деб сўраганида: «Мени ўлғунимча толиби илм бўлишимни кўришларингизни хоҳлайман. Толиби илмга барча нарса истиғфор айтади, хаттоки сувдаги баликлар ҳам, дейилган. Шундай экан, бу ишни ташлаб бўлмайди», деб жавоб берган.

Ибн ал-Муборак Куфа, Басра, Шом, Хуросон, Макка ва Мадинага сафар қилган чоғида бу шаҳарлар аҳллари ўртасида пайдо бўлган баъзи бидъатчиларнинг мазҳабий ихтилоф ва келишмовчиликларига қарши ўз фикрларини очик изҳор этар эди. Абу Абдуллох аз-Заҳабий ривоятларида шундай дейлади: «Бу даврда Басрада Амр ибн Убайд ал-Обид ва Восил ибн Ато каби олимлар пайдо бўлиб, одамларни тақдирдан чекинишга, унинг тўғрисида ҳар хил гап тарқатишга даъват қилар эдилар. Хуросонда муфассир Муқотил ибн Сулаймон чиқди. У Аллохнинг сифатлари тўғрисида жуда муболаға қилиб, бидъатга йўл қўйди».

Ўша давр уламолари бундай олимларнинг фикрларига қарши чиқдилар ва уларнинг бидъатларидан эҳтиёт бўлишга чақирдилар. Буюк уламолар суннатни ёзишга ва китоб қилиб чиқаришга киришдилар. Бундай хайрли ишлар кейинчалик Хорун ар-Рашид даврида кўпайди, кўплаб китоблар тасниф ва таълиф қилинди. Ибн ал-Муборак ҳазратлари суннатни мустаҳкамлашда буюк мартабага эришди. Ҳатто у зот тўғрисида, «Агар бирон киши Ибн ал-Муборак тўғрисида нолайиқ гап гапирса, Исломи динига тухмат қилган бўлади», дейишган экан. У хадислар ёзар ва уларнинг саҳихларини ғайри саҳихларидан ажратар эди.

Асарлари

Абдуллох ибн ал-Муборак даврида ундан кўра илмга талабчанроқ киши бўлмаган. У кучли эслаб қолиш қобилиятига қарамасдан, хадисларни ёзиб, китоб тузишдан эринмасди. У 141 хижрий санада илм талабиди сафарга чиққан бўлса, бу йўлда қирқ йил машаққат чекиб меҳнат қилди.

Ибн Саъд унинг кўплаб китоблар тасниф этгани тўғрисида хабар беради. Албатта, бу китоблардан кўп кишилар фойдаланганлар. Шу тўғрисида Абу Абдуллох аз-Заҳабий Яхъ ибн Одам айтади: «Агар мен ишончли бир масалани изласам-у, уни Ибн ал-Муборакнинг китобларидан топмасам, умидни узиб, бошқа изламасдим».

Унинг хадис китобларида 20 минг хадис бўлган. Ибн ал-Муборак хадисдан ташқари фикх, такводорлик,

художўйлик ва бошқалар тўғрисида ҳам бир неча илмий асарлар ёзди. Имом Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий илк ҳадис эшитганда ва Ибн ал-Муборакнинг таснифларини ёд олганда ёш бола эди. Бу ҳақида у киши ўзлари бундай деганлар: «Ўн олти ёшга кирганимда Абдуллох ибн ал-Муборак ал-Марвазий ва Вакийъ ибн ал-Жаррох ибн Мулайх ар-Раवонийнинг (747–814) китобларини олганман. Шундан кейин волидам ва акам Аҳмад билан муборак ҳаж сафарига йўл олдим».

Ибн ан-Надийм «Ҳадис асхобларининг фуқаҳолари ҳақида хабарлар» мавзuidaги олтинчи мақоланинг олтинчи бўлимида қуйидаги китоблар Ибн ал-Муборакнинг китоблари, деб зикр қилади:

- 1) «Китоб ас-Сунан фил-фикх» (Фикх қонунлари ҳақида китоб);
- 2) «Китоб ат-тафсир» (Тафсир китоби);
- 3) «Китоб ат-тарих» (Тарих китоби);
- 4) «Китоб ал-бирри вас-силати» (Яхшилик ва меҳрибонлик қилиш китоби);
- 5) «Китоб аз-зуҳд вар-рақоик» (Тақводорлик ва тарикат илми китоби).

Муҳаммад ибн Жаъфар ал-Каттоний ал-Фосий қуйидаги икки китобни ҳам Ибн ал-Муборакнинг китоби деб зикр қилган:

1) «Китоб ал-истеъзон» (Изн сўраш китоби) — бу китоб дурдона китоблардан ҳисобланади.

2) «Китоб ал-жиход» (Жиход китоби). Муҳаммад ибн Жаъфар бу китоб Ибн ал-Муборакнинг жиход тўғрисидаги биринчи тасниф қилган китобидир, деган (Лейпсиг, 320).

Ибн ал-Жавзий «Китоб ал-маносик»ни (Ибодат қоидалари китоби) Ибн ал-Муборакники деб, бу китобни у Куфада таълиф қилганини айтади.

Биз мазкур саккизта китобдан олтитаси ҳақида маълумот топмадик. Балки улар йўқолиб кетгандир. Булардан «Китоб ал-жиход»нинг қўлёмаси, Брукман зикр қилганидек, ҳозир Лейпсиг кутубхонасида 320-рақам билан сақланмоқда. «Китоб аз-зуҳд вар-рақоик» китоби эса, 1966 йили Ҳиндистондаги «Ихё ал-маориф» мажлиси томонидан нашр этилган. Уни устоз Ҳабиб ар-Раҳмон ал-Аъзам таҳқиқ қилиб ўрганиб чиққан. Бу китобда хикматлар, мавъизалар, масаллар, ахлоқ-одоб, Аллохнинг марҳамати, тавбанинг қабули, ёлғончилик ва риёни мазаммат қилиш, мусибатга сабр қилиш каби мавзулар тўғрисида Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) ҳадиси шарифлари ва саҳобалар фикрлари, тобеъинларнинг асарлари жам қилинган.

Ибн ал-Муборак жиход тўғрисида китоб ёзганларнинг биринчиси ҳисобланганидек, тақводорлик ва тарикат илми тўғрисида ҳам китоб ёзганларнинг авваллисидир.

Замондошларининг хотирлашларича, у зот ҳар гал «Китоб аз-зуҳд вар-рақоик» китобини ўқиганида жуда каттик ҳаяжонланиб кетаркан. Ал-Хатиб ал-Бағдодий шундай хабар беради: «Нуайм ибн Ҳаммод айтди: «Ибн ал-Муборак «Ар-рақоик» китобини ўқиганида унинг йиғиси ҳўкизининг бўкиригидек бўлиб кетар эди. Бирортамиз ундан бирон нарса сўрашга ёки унга яқин боришга журъат қила олмадик». Китобининг кириш қисмида Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) Ибн Аббос ривоят қилган мана бу ҳадис-

ларини келтиради: «Икки неъмат борки, ундан қўп одамлар бепарво бўлиб ўкинадилар, улар: тан соғлиги ва бўш вақт-дир». Имом ал-Бухорий ҳам кейинчалик «Жомеъ ас-сахих» тўпламларининг кириш қисмида шу ҳадисни келтириб, ундан ибрат олгандек бўладилар.

Вафоти

Ибн ал-Муборак ал-Марвазий Тарсусдаги ғазотдан қайтгач, Ҳийт шахрига бориб, у ерда 181 хижрий йилнинг Рамазон ойида вафот этади. Ал-Ҳажиб ал-Бағдодий Ибн ал-Муборакнинг вафот қунларини аниқ қилиб шундай дейди: «Ҳийт шахрида рамазондан 13 кун ўтганда 181 хижрий йили вафот этди». Ушанда у зотнинг ёши олтимиш уда эди.

Ҳийт шахри Фурот дарёсининг ёқасида жойлашган бўлиб, у ерда Ибн ал-Муборакнинг қабри кўзга ташланиб туради ва зиёратчилар уни зиёрат қилиб турадилар. У зотнинг қабрини Ибн ал-Жазарий ҳам (833 хижрийда вафот этган) зиёрат этган ва улуғлаган. Ибн Ҳалликон Ибн ал-Муборак тўғрисида икки бўлимда хабарлар тўплайди. Ривоятларда зикр қилинишича, Ибн ал-Муборак Ҳийт қишлоғида вафот этмасликни Аллохдан сўраб эди, лекин тақдирда шундай буюрилган экан. Унинг бундай илтижосининг сабаби ҳақида аниқ бир гап йўқ, аммо, маълум бўлишича, баъзи йиллари Фурот дарёсидан сел келиб, Ҳийт қишлоғини сув босиши ва шу сабабли у ерда турли юқумли касалликлар тарқалиб туриши Ибн ал-Муборакка ёқмас эди.

Ибн ал-Муборак улуг мартаба ва буюк шон-шухратта эришганидан сўнг ҳеч нарсага қизиқмасдан ёлғизликни, тарки дунёчиликни ихтиёр қилган ҳолда чўлма-чўл кезиб юриб вафот этди, деб зикр қилади ал-Ефъбий ва Ибн ал-Аммад ал-Ҳанбайлар. Эртага ўладиган одамдек охирати учун тоат-ибодат қилувчи, абадий яшайдиган одамдек бу дунё ишларини қилувчи, ўз нафсига берилмаган бир кишининг бундай ғарибона тарки дунё қилиб вафот этиши ажабланарли ҳолат, чунки у ҳаётини илм олишга, шоғирдлар етиштиришга, китоблар ёзишга, ҳаж ва тижорат мақсадларида тинмай сафарлар қилишга бағишлаган эди. Кези келганда фидойилар сафида жангларда қатнашган тиниб-тинчимас бир инсон эди. Қўпларнинг фикрича, Ибн ал-Муборак ҳаётининг охирида баъзи тасаввуф аҳлининг фикрлари таъсирида шундай қарорга келган, чунки суфийлар бундай ҳаёт тарзига ўтишни охират неъматларига эришишнинг эвази бўлади деб ҳисоблайдилар. Нима бўлганда ҳам, Ибн ал-Муборак Парвардигоридан рози бўлган ва унинг розилигига эришишга умид қилган ҳолда жон таслим этди.

Аммор ибн ал-Ҳасан Ибн ал-Муборакни қуйидаги икки байт билан мадҳ этганида мутлақо ҳақ эди:

Агар тунлари Марвдан чиқса Абдуллох, унга ҳамроҳ эди доим нуруллох,

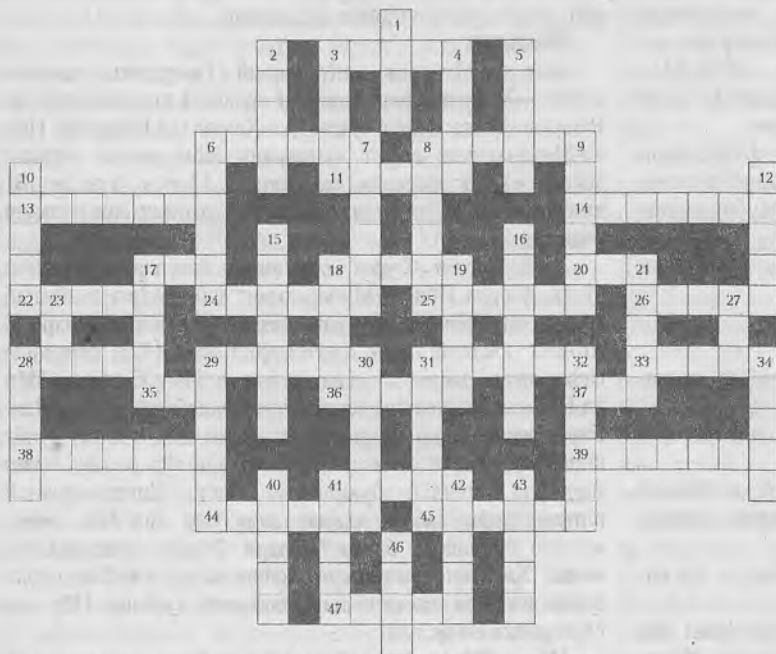
Ҳар элда зикр қилинса ахборуллох, улар юлдуз эрсалар, ой эди Абдуллох.

Хорун ар-Рашидга Ибн ал-Муборакнинг вафоти ҳақида хабар етганида: «Ҳақиқатдан ҳам уламоларнинг саййиди вафот этибди», деган экан.

Арабчадан **Исмоил ҳожи РАЙҲОН** ўтирди.

БОШҚОТИРМА

«Муҳаммад ўлган бўлса, Аллоҳ боқийдир!» дея қичқирган саҳоба. 35. Хулафои рошидинлардан бири. 36. Ҳозирги Қарши шаҳрининг ўрта асрлардаги номи. 37. Византия империясининг арабча номи. 38. Пайғамбарлар отаси. 39. Жаннат номларидан бири. 41. Сўнги либос. 44. Пешонага ёзилгани. 45. Бемаъни янгилик. 47. Ироқнинг ғарбидаги машҳур тарихий шаҳар.

Бўйига: 1. Қуръоннинг қалби. 2. Пайғамбаримизнинг (с.а.в.) аёллари. 3. Ёнида 70 нафар саҳоба ўлдирилган қудук. 4. Муҳаммаднинг (с.а.в.) катта боболари, Абдулмутталибнинг отаси. 5. Ҳудайбия сулҳидан кейин Расулulloҳ ҳимояларига олган қабила. 6. Диндан қайтган одам. 7. Жон олувчи фаришта. 8. Уммавий халифалардан бири. 9. Қуръонда номи келган ҳақим зот. 10. Ҳадис тури. 12. Бадр жангида Али (р.а.) билан муборазага чиққан мушрик. 15. Набий (с.а.в.) унга ғойибдан жаноза ўқиганлар. 16. Юрти-миздаги шаҳар. 17. Ҳамзанинг (р.а.) Бадрдаги рақиб. 18. Муҳаммад (с.а.в.) унга элчи жўнатган Яман ҳокими. 19. Аллоҳ таолонинг сифатларидан бири. 21. Илк мусулмонлардан бири. 23. Аждарга айланган буюм. 27. Ишора. 28. «Сайфуллоҳ» лақабини олган саҳобий. 29. Жазо куни. 30. Қутайба ҳижрий 96 йили фатҳ этган энг катта шаҳар. 31. Шарият йўналишлари. 32. Маккадаги тоғ. 34. Туркиянинг шимоли-ғарбидаги тарихий шаҳар. 40. Чақалоқ туғилганда ўтказиладиган маросим. 41. Билим манбаи. 42. Ҳозирда Арафот тоғи яқинидаги масжид. 43. Сура. 46. Пайғамбар.

Энига: 3. Исонинг (а.с.) лақаблари. 6. Ҳижрат ўлкаси. 8. Улуғ фаришталардан бири. 11. Араб мушриклари фол очиш учун ишлатган чўплар. 13. Муҳаммаднинг (с.а.в.) халифалари. 14. Ҳижрий 92-йили Торик ибн Зиёд фатҳ этган Андалусиядаги шаҳар. 17. Асосан Ироқ ва Эронда кенг тарқалган мазҳаб. 18. Расулulloҳнинг муаззинлари. 20. Жаннат унинг оёқлари остида. 22. Шаҳидлар саййиди. 24. Одамларни ҳақдан оздирадиган кимса. 25. Ҳижрий 10-йили хирож йиғиш учун Абу Убайда юборилган насроний қабила. 26. Аббосий халифа Ҳорун ибн Муҳаммаднинг сифати. 28. Расулulloҳнинг (с.а.в.) Миср ҳокими Муқавқисга юборган элчилари. 29. Қишланадиган макон. 31. Азон айтиладиган жой. 33. Ҳунайн жангида қочаётган қўшинга қарата:

Тузувчи: **Абдураҳмон МУҲАММАДРАҲИМ**,
Чиноз

2000 й. 2-сонда берилган бошқотирма жавоблари

Бўйига: 1. Қурайза. 2. От. 3. Мукавкис. 4. Ясриб. 6. Анор. 7. Абдулмутталиб. 8. Ақоба. 11. Оиша. 15. Од. 16. Мустаҳаб. 18. Ҳижоз. 19. Кит. 20. Марҳаб. 21. Эрон. 22. Илон. 26. Рабоҳ. 27. Бақара. 28. Абраха. 29. Салмон. 32. Кисро. 34. Аммор. 35. Бутун. 36. Давс.

Энига: 3. Мория. 5. Муъта. 7. Аҳмад. 9. Қимор. 10. Соиб. 12. Динор. 13. Уйғур. 14. Ваҳоб. 17. Мусайлима. 18. Ҳақим. 23. Сирин. 24. Лут. 25. Умра. 28. Анас. 30. Нух. 31. Табук. 33. Зайнаб. 37. Бухайро. 38. Абдуллоҳ. 39. Сулаймон. 40. Тулайха. 41. Бухрон. 42. Сарик.

“Алиф” ёнидаги катакларда: “Муҳаммад” (с.а.в.) исми муборақлари чиқиши лозим.

Ёзув - топишмоқ

Ҳатмат: Ислом МУҲАММАД

2000 йил 2-сонда берилган ёзув-топишмоқнинг жавоби: “Яша, жонажон Ватан”. Уни С. Нажмиддинов (Шайхонтохур тумани), Б. Васнев (Марғилон ш.), М. Жўраева (Юнусобод тумани), Д. Йўлдошевлар тўғри ўқишган.